

The Project Gutenberg eBook of Jälkipoimintoja 1: Volmari, by Pietari Päivärinta

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Jälkipoimintoja 1: Volmari

Author: Pietari Päivärinta

Release date: February 16, 2014 [EBook #44936]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JÄLKIPOIMINTOJA 1: VOLMARI ***

Produced by Tapio Riikonen

JÄLKIPOIMINTOJA I

Volmari

Kirj.

P. PÄIVÄRINTA

Lapualla,
J. W. Hissan kustannuksella.

Oulussa 1889.
Chr. Ev. Barck'in kirjapainossa.

I.

Erään tiheän kylän takamailla on kaksi torppaa; Ellula on toisen ja Hakkila on toisen nimi. Ellulan

isännän nimi oli Elias, mutta häntä kutsuttiin kylänkesken vaan Elluksi ja siitä sai torppakin nimensä. Hakkila oli perustettu aukeaksi hakattuun korven silmään ja sen vuoksi ruvettiin torppaa kutsumaan ensin Hakkalaksi, josta sitten muodostui Hakkila.

Näiden torppien väliä oli vähän enemmän kuin nykyinen virsta, mutta se ei kuitenkaan estänyt heitä olemasta likimmät naapurukset, sillä kylään oli matkaa melkein puoli peninkulmaa.

Torppien asukasten toimeentulo oli ensi aikoina hyvin erinkaltaista. Ellulan isäntä ei ollut vielä nainut mieskään, kun hän jo rakensi huoneet ja raivasi sekä peltoa että niittyä. Näin tavoin oli hän jo varaselta varannut tulevaista toimeentuloansa. Kun hän sitten nai, oli hänellä valmis koti, mihin voi vaimonsa viedä. Vaikkei nuori vaimo myötäjaisillään voinut lisätä pesän varoja, sillä hän oli köyhä piikatyttö, ei kuitenkaan heidän näin varustettuna ollut vaikea elämäänsä alkaa. Pelto oli jo parina vuotena antanut viljaa ja nämät olivat hyvässä säästöissä torpan pikku aitan hyvästi tehdyissä hinkaloissa. Pari lehmää oli myös pienessä, mutta sievässä navetassa mylvimässä. Ellu raatoi yhä uusia viljelyksiä ja tällä tavalla karttuivat varat karttumistansa. Ja kun Ellu oli viinan maistamaton, ahkera ja säästäväinen mies, oli heillä jo ennen väen lisän tuloa melkoisen hyvä toimeen tulo. Päälliseksi oli Ellu avullinen puuseppä, jolla ammatilla hän ansaitsi paljon talvisina aikoina, jolloin ei maantytöitä voinut tehdä.

Kaiken tämän tähden oli Ellu niin hyvässä paikkakunnan kirjoissa, että Kaparin Sohvia melkein kadehdittiin, kun hän pääsi tuolle kolmenkymmen vuotiaalle, vakaiselle, työteliijäälle ja siivolle Ellulle emännäksi.

Niin ihmiset.

Toisin oli Hakkilassa laita. He olivat molemmin köyhiä ja vaatimattomia ihmisiä naimisiin mennessään. Heillä oli jo kaksi lasta, ennenkuin he alkoivat mökkiä itselleen perustamaan. Kun he olivat naineet melkein samaan aikaan kuin Ellukin, tuli heidän torppansa paljon myöhemmin perustetuksi kuin hänen.

Ei ole aina niin helppo perustaa elämäänsä kylmään korpeen tyhjillä käsillä, varsinkin kuin on lapsia jäljessä, sillä nuot pienokaiset ovat niin vaatelijoita ja aika mestareita pidättämään vanhempiensa kädet itseänsä hoitelemassa. Vaikeasti ja hankalasti kävi Hakkilaistenkin elämisen alkaminen. Peltoa ei voitu niin äkkiä saada, että siitä ensiaikoina olisi elämisen apua saatu. Ahkerinkaan vieraan työllä ansaitseminen ei tahtonut kaikesti aikaa riittää perheen toimeentuloksikaan ja torppaakin olisi pitänyt kohennella. Tämän tähden tahtoi useinkin perheessä kapista kilin neuvot. Kuitenkaan eivät he langenneet epätoivoon, vaan kokivat vointinsa mukaan ponnistella eteen päin.

Kun tämmöisessä alkamisen ahdistuksessa asiat olivat useinkin näin ahtaalla, täytyihän heidän tuon tuostaankin turvaantua vieraan apuun. Kun Ellula oli lähin ja vieläpä jotenkin varakas naapuri, oli heidän asiansa sinne useinkin yhdessä ja toisessa tarpeessa. Ellulan Ellu tiesi aivan hyvin, missä suhteessa heidän varallisuutensa naapurin suhteen on, ja tämä muiden ohessa paisutti hänen mieltään. Usein lausui hän karvaita sanoja noille aroille avun pyytäjille, mutta kun he aina rehellisesti maksoivat, mitä saaneet olivat, ei Ellu koskaan ollut heille apua antamatta, vaikka kohta antaissaan haukuskeli. Karvaalla mielellä söivät Hakkilaiset useinkin niitä paloja, jotka heidän naapurinsa oli antaissaan niin katkeralla maustimella höystänyt, mutta minkäpänsä teki. — Nämät syyttömästi saadut nuhteet kehoittivat Hakkilaisia sitä ahkerammin ponnistelemaan oman taloutensa parantamisessa.

Naapuruksilla oli hyvin erinkaltaiset luonteet. Ellu oli itsekäs, juro, umpimielinen, melkeinpä synkkä ja hyvin kättyinen. Vaimollensakin kurisi ja kärisi hän myötäänsä, eikä vaimo parka voinut parhaalla tahdollansakaan palvella häntä niin, ettei hän aina löytänyt jotakin kärinän ja moitteen syytä. — Ellun suuta ei nähty koskaan naurussa. Mykkänä ja synkkänä kuin hauta kuunteli hän vaan, vaikka kuinkakin iloisia ja hauskoja asioita muilla ihmisillä olisi ollut keskusteltavana. Jos hän jotakin joukkoon sanoi, oli se aina muiden mielipidetten vastustamista, ja jos eivät muut heti luopuneet omista mielipiteistään ja tunnustaneet Ellun aatteita oikeiksi, suuttui hän silmittömäksi, useimpa tyhmyyksiin saakka.

Ellun vaimolla ei ollut kotonansa mitään valtaa. Kun Ellu lähti johonkin käymään, lukitsi hän aitan, kaapin ja arkun, ja pisti avaimet taskuunsa. Päälliseksi luki hän leivät orrella lähtiessään ja silloin ei ollut hyvä niitä liiaksi kuluttaa. Mutta kun Ellu meni johonkin pitemmäksi ajaksi nikkaroimaan, otti hän lukittuina ovien takaa ruoka-aineita esille sen verran kuin hän luuli vaimonsa poissa-olonsa ajalla tarvitsevan, ja sen täytyi riittää siihen saakka, kuin hän tuli toista antamaan. Varmuuden vuoksi teki hän jauho-astioihin ja jyvähinkaloihin kaikenlaisia ristejä ja merkkejä, nähdäkseen, olisiko kuitenkin jollakin tavalla vaimolla ollut tilaisuus päästä lukkojen taa, vaikka avaimet olivatkin hänen hallussaan. Niillä ajoilla eivät naapuritkaan saaneet pienintäkään apua, sillä eipä Ellulan emännällä ollut mistä olisi antanutkaan, ellei tahtonut omia hampaitansa naulaan panna.

Toisin olivat Hakkilaiset tässäkin asiassa. Vaikka he elivät alin-omaisissa puutoksissa ja köyhyydessä, olivat he sentään iloiset kuin pienet lapset. He rakastivat toinen toistansa sydämensä pohjasta ja

luottivat ehdottomasti toisiinsa. Kaikki ilot, surut, murheet, tuskat, myötä- ja vastoinkäymiset olivat heille yhteisiä. He ottivat hyvät ja pahat päivät vastaan tyyneesti ja maltillisesti sekä pitivät ne suorastansa Jumalan kädestä lähteneinä. Vaikka puutokset usein ahdistivat, eivät he kuitenkaan alentuneet elämän surujen alle, eikä heidän mieleensä koskaan juohtunut niin halpamaisia keinoja, kuin toisiansa edisteleminen ja määrä ruo'alle paneminen. Yhteisesti söivät he mitä saivat ja luottivat vahvasti siihen, että Jumala kyllä pitää murheen luoduista lapsistansa ja tämä luottamus ei heitä pettänytkään.

Näin tavoin elellen tuntui elämä heistä niin keveältä.

Pian huomasi Ellun vaimo, minkälaisen kumppanin kanssa hän oli joutunut avioelämää viettämään. Hän tunsikin olevansa onnettomin kaikista ihmisistä ja tätä suri hän lakkaamatta itseksensä. Usein vuodatti vaimo katkeria kyyneleitä, mutta mieheltänsä koki hän ne huolellisesti salata, sillä Ellu ei kärsinyt minkäänlaisia vesittelemisiä.

Eräänä kertana kävi kuitenkin niin, että Ellu tapasi vaimonsa itkemästä. Hän oli lähtenyt käymään jossakin kylässä ja nyt luuli vaimo voivansa antaa kyyneleensä vapaasti vuotaa. Mutta Ellu oli unhottanut jotakin kotiin ja palasi äkkiarvaamatta sitä noutamaan.

"Mitähän sinä turiset ja vesittelet?" tonkasi hän vaimollensa, kun huomasi hänen itkevän.

"Enhän minä mitään vesittele," koki vaimo hätäyksissään sanoa silmiänsä pyyhkien.

"Ethän sinä ... etkö luule minun näkevän? Minun luullakseni ei sinulla ole mitään syytä turskumiseen ja tuommoiseen käytökseen... Taitaapa kuppisi tyhjä olla, niinkuin monen muun... Se pitää olla viimeinen kerta," komensi Ellu.

"Onhan sitä monta muuta tässä maailmassa, ei vaan kuppi," sanoi vaimo surullisen umpikuljuisesti.

"Mitä monta muuta...? Teet viisaasti, kun pidät suusi kiinni," ärähti Ellu ja siihen se asia jäi, sillä vaimo ei uskaltanut enään virkata mitään.

Vaikka niin oli, tuli Ellulle ja hänen vaimollensa lapsia, niinkuin nuorille ja terveille ihmisille ainakin. Heidän ensimmäinen lapsensa oli poika ja sai nimeksensä: Wolmari. Paras lienee ehkä nyt jo mainita, että paljon myöhemmin tätä esikoista, ja pitkään väli-aikain päästä syntyi heille vielä kaksi muuta poikaa, mutta siihen sarja loppui, sillä lisää ei tullut. — Keskimmäisen nimi oli Nestor, nuorimman Hjalmar.

Koska Hakkilaiset tulevat olemaan paljon yhteydessä tämän kertomuksen kanssa, mainittakoon tämän kanssa, että heillä oli jo Paavo niminen poika, ennenkuin he Hakkilaan tulivatkaan. Tämä oli heidän vanhin lapsensa, ja hän oli vuotta myöhemmin nähnyt päivän valkeuden kuin Wolmari. Hakkilaiset olivat siis siinäkin suhteessa jäljessä, niinkuin talouden alkamisessakin. Aikojen kuluessa karttui heille kahdeksan lasta, viisi poikaa ja kolme tytärtä.

Kun Wolmari syntyi maailmaan, luuli Ellun vaimo lapsen tähden saavansa lievitystä kovalle elämällensä, mutta siinä hän surkeasti pettyi. Tuskin oli lapsi syntynyt, kun Ellu jo tuli entistäkin kärkeämmäksi, jurommaksi ja umpimielisemmäksi. Kaikista hänen puheistansa ja toimistansa huomasi jokainen aivan selvästi, että hän otti vastaan tämän ensimmäisen perheensä lisäyksen sangen tylyllä ja nurpealla tavalla, niinkuin muka jonkun aivan tarpeettoman lisävastuksen ja kiusan.

Pian rupesivatkin nämät mielipiteet Ellussa näkymään päällekin päin. Lapsi ei olisi saanut kirahtaa eikä pienintäkään ääntä päästää, vaan hänen olisi pitänyt olla hiljaa kuin kalan lammissa. Vähimmästäkin lapsen kätinästä ja äännähtelemisestä tuskaantui isä ja lausui sopimattomia sanoja lapsesta, sättien samassa äitiäkin, ikäänkuin se olisi hänen syynsä, että lapsi oli tullut maailmaan. Vaimo koki rakkaudella ja lempeydellä hillitä häntä vointinsa mukaan, mutta sai vastaan kovia sanoja.

Kovin kauvan ei viipynytäkään, ennenkun isä rupesi karjumaan ja äyvästämään lapselle, kun tämä vaan vähänkin itkemällä puutoksiaan ilmoitti, ikäänkuin lapsi olisi jo hyvinkin osannut peljätä ja totella hänen isän- ja isäntävaltaansa. Tuon kovuuden seuraukset tulivat pian näkyviin. Lapsi säikähti aina tuommoisesta kohtelusta niin, että hän rupesi parkumaan kurkun täydeltä. Usein kävi parkuminen niin ankaraksi, että hän huusi tiimakausia yhtämittaa, eikä äiti saanut mitenkään lasta viihtymään, vaikka hän koki kaikkensa tehdä. Väsymys teki vihdoinkin lopun lapsen ankaralle parkumiselle, mutta silloin oli hän mustana kuin maksa ja kieli vaan suussa kirisi; sitten hän vähitellen tyyntyi, mutta raukesi niin voimattomaksi, että näytti paremmin kuolleelta kuin elävältä.

"Älä Jumalan tähden säikäytä lasta tuolla lailla, aivanhan se kuolee käsiin," rohkeni vaimo eräänä semmoisena kertana muistuttaa.

"Marssi tupaan sen rääkän kanssa, minä tarvitsen lepoa," karjasi Ellu vihaisesti.

Tupaan riensikin vaimo parkuvan lapsensa kanssa, kylmään tupaan lämpymästä kamarista. Siellä vilusta väristen puristi ahdistettu äiti sydäntänsä kohtalon alle ja lähes kuoliaaksi parkuvaa lastansa tuskasta vapisevaa rintaansa vasten, kokien kaikin tavoin häntä viihdyttää.

Tämmöistä oli elämä lapsen pienenä ollessa. Niinkuin lintu oksalla sai vaimo aina olla varusalla kahta peljättävää kohtaa, lapsen itkua ja miehensä suuttumusta vastaan. Jospa hän olisi voinut näin tavoin välttää nämät kauheat kohtaukset, olisi hän ollut tyytyväinen, mutta niin ei käynyt, sillä tuon tuostakin tapahtui tuo ankara yhteen sattumus.

Tämänkaltainen elämä tuntui vaimosta niin ikävältä, pahalta ja kuolettavalta. Hän tunsi elävänsä täydellistä orjan elämää, sillä yhä selvemmästi huomasi hän, missä asemassa häntä pidetään ja mitä häneltä vaaditaan. Tämöinen tieto ja tunto tuntui tyypistävän hänen sydäntänsä ja se kutistui hänen mielestään niin pieneksi kuin peukalon pää. Selvästi tunsi hän surulla, kuinka hänen muistinsa huononee ja ymmärryksensä vähenee; järki tuntui olevan välisti sekaisin ja hän pelkäsi menettävänsä ymmärryksensä. Semmoisissa tilaisuuksissa luuli hän sydämensä jähmettyvän jääksi, ja silloin hän pelkäsi tilaansa kaikkein pahimmin.

Vielä oli vaimolla kuitenkin jälellä eräs toivo, jonka hän luuli lieventävän hänen kovaa ja orjallista elämäänsä, kun kerran se aika tulee. Hän toivoi, näette, että kun lapsi kasvaa isommaksi ja tulee ymmärtäväisemmäksi, voipi tuon ankaran isän kiukkuisuuden vaiti-olemisella välttää. Mutta tässäkin oli hän laskenut väärin. Ei ollut lapsi vielä kovinkaan paljon vöyristynyt, ennenkuin isä alkoi häntä lyödä ropsimaan, siitä syystä muka, kun ei hän tottele ja pidä suutansa kiinni. Tuommoisesta kohtelusta tietysti säikähtyi taasenki lapsi ja rupesi huutaa rämistämään kahta kauheammasti. Usein sai äiti sydänkourassa kynttiä pakoon lapsensa kanssa nyt kuten ennenkin, ja aran, orjallisen elämän helpoitusta ei kuulunut kusta.

"Älä hyvä ihminen lyö ja säikäytä lasta noin pienenä, saatathan hänen aivan vaivaiseksi", sanoi vaimo kerran miehelleen.

"Pidä suusi kiinni, taikka ... hänen täytyy tottelemaan," ärjäsi Ellu.

Kun lapsi alkoi tulla ymmärtäväisemmäksi, pelkäsi hän isäänsä kuin villipetoa, sillä olihan hän ensimmäisestä tajunnastansa saakka oppinut tuntemaan tuon usein esiintyvän hirviön kauheaa pelkoa ja hätää tuottavana ilmiönä. Joka kerta kuin lapsi näki isänsä, rupesi hänen silmänsä vilkuilemaan ja palamaan, niinkuin jonkun mielipuolen ainakin, ja selvästi näki, että hänellä on kova pelko ja hätä käsillä, eikä kenenkään muun tähden kuin tuon, joka häntä aina vaan kovasti kohtelee. Heti kun lapsi huomasi isänsä, vapisi ja tärisi hän niinkuin sarpa virrassa, katsellen hätäisesti ympärillensä, ikäänkuin etsien jotakin turvaa ja apua käsillä olevalle hädälle. Kova itkun pakko pyrki usein väkisinkin ilmi purkaantumaan, mutta lapsi koki kaikin tavoin sitä pidättää valtaan pääsemästä, hyvin tietäen, mitä siitä seuraisi, jos vaan se ääneensä pääsisi. Tämänpä tähden koki hän pidättää henkeänsä, nieleskellä tyhjää ja pitää suutansa näpissä. Näillä keinoilla onnistui lapsi enimmästi hillitsemään itkunsa niin, ettei häneltä päässyt kuin joskus joku porahdus ryöväämään, mutta ankaroita nikotuksen ryöppyjä kesti kauvan aikaa sen jälkeenkäin.

Ihmiset ihmettelivät suuresti sitä, kuinka lapsi voi hengissä pysyä tällöisellä kohtelulla.

Niin, tottelihan lapsi nyt, ja olihan kasvatuksellinen isä voittanut tarkoituksensa — — oli, oli.

Sitä tehden kuin Wolmari kasvoi ja vahvistui, sitä tehden vahvistui ja koveni isän kurikin. Jalanjuoksevana ei hän olisi saanut paikalta hievahtaa. Vähimmästäkin liikkeestä ja riehahtamisesta kopsi isä häntä minkä milläkin tavattomalla aseella tahi repi tukasta niin että luuli niska-nikamat pois paikoiltaan lähtevän. Kun muuta asetta ei käteen kopeutunut, täytti isä rangaistuksensa ankaralla potkimisella. Näiden kaikkien vuoksi oli pojassa aina kuhmuja ja sinimarjoja.

Poika ei nyt enään itkenyt koskaan; hän ei uskaltanut, eipä edes silloinkaan kuin isänsä häntä rusikoitsi. Niin, Ellu ei ollut niitä kasvattajia, jotka antavat toiset lastensa rikokset mennä huomaamatta ja rankaisematta, ikäänkuin sormien välitse, suuttuen ja pieksäen sitten vasta, tavattomilla aseilla, kun lapsi teki jotakin aineellista vahinkoa. Tämöinen ei Ellu ollut, sillä hän piti tarkasti esikoistansa silmällä, rangaisten ankarasti jokaisen poikansa teon, jonka hän vääränä piti; paha vaan, että hän piti usein vääränä senkin, joka ei väärä ollutkaan. Isänsä nähden ei poika juuri paljon liikkunutkaan, istui tahi seisoi vaan yhdessä kohden, villisti katsella vilkuillen ympärillensä. Mutta isän silmän välttyttyä koki poika hyväksensä käyttää vapauttansa. Hän kiiti ympäri huoneita kuin villikissa, kiipeili penkeille, tuoleille ja pöydille, putoili ja kaatui usein niistä, saaden tavasta pahoja vammoja ja loukkauksia. Mutta vähänpä poika niistä huoli, sillä olihan hän karaistu miehen alku, joka oli tottunut saamaan alusta alkaen kovia kopposia. Näin villitessään särki poika usein yhden ja toisen tarpeellisen kalun. Näitä koki äiti huolellisesti isältä salata ja jos särkynyt kalu oli sitä laatua, että voi hankkia toisen samanlaisen siaan, laitti äiti heti sen. Usein koki äitikin kielellä poikaansa tuonlaisesta viileydestä, mutta se oli sama

kuin hän olisi käskenyt.

Kun poika kasvoi isommaksi, niin että hän voi jalalla jättää, turvasi hän usein siihen keinoon, silloin kuin isä tahtoi häntä rökittää. Kummallinen oli näky niissä tapauksissa. Poika hyppeli ja papuili isänsä edellä, niinkuin papu rummun pohjan päällä, tehden senkin seitsemän mutkaa ja käännettä ja tormaili sinne tänne. Tässä hädässään juoksi poika pitkin penkkejä, pöytiä, kierteli pöydän, tuolien ja muiden esineiden ympäri, pysytellen vaan aina jonkun esineen takapuolella. Isä juosta kaahotti pojan jäljessä, vuovaten häntä kiinni, niinkuin jotakin metsän-eläintä, koettaen samalla lyödä hosua poikaa minkä milläkin aseella, jonka hän sattui käsiinsä saamaan. Tässä rynnäkössä ryntäilivät he ankaralla vauhdilla eteen ja taakse, aina sen mukaan, kuinka asianhaarat kulloinkin vaativat. Jos kiista päättyi pojalle niin onnettomasti, että isä sai hänet kiinni, sai hän kärsiä hirmuisen selkäsaunan, mutta onnistuiko hän pääsemään oven reijälle, tormasi hän ulos ja pökäsi suoraa päätä metsään. Silloin oli selkänahka pelastettu, sillä isä ei koskaan ajanut takaa poikaansa, kun hän vaan kerran ulos pääsi. Tavallisesti värjätteli ja lurjanteli poika siellä hyvän aikaa ja tuli sitten luimistellen takaisin, vältellen isäänsä niin paljon kuin mahdollista ja silmäillen arasti ympärillensä. Tällä välin oli isän tulinen viha lauhtunut ja pojan palattua ei hän hänelle puhunut hyvää eikä pahaa, eli ja oli vaan niinkuin poikaa ei olisi ollut olemassakaan.

Mielipahalla huomasi puoleton äiti, kuinka vahingollinen Ellun kasvatustapa on. Hän älysi, että tuommoinen alin-omainen ankaruus ja sydämettämyys ei voi poikaan sen parempaa vaikutusta tehdä, kuin että hänen nuori sydämensä paatuu ja kovettuu, niin ettei häneen jää viimein mitään tilaa ja sias hellemmille ja paremmille tunteille. Nöyrästi ja hiljaisesti koetti hän tästä epäkohdasta muistuttaa miestänsä, mutta mitäpä siitä sitten oli. Ellu suuttui vaan tulihinsa, tauloihinsa ja liki piti, ettei vaimo parka saanut korvillensa.

Yhä vaikeammaksi ja orjallisemmaksi kävi vaimon tila. Hän synnytti nyt toisen lapsen ja samaten kuin ensimmäisen lapsensakin pienenä ollessa, sai hän tämänkin kanssa olla pakosalla, ettei isä olisi lapsen itkun vuoksi päässyt tavattomasti kiivastumaan. Samoin olivat asiat kolmannenkin lapsen pienenä ollessa. Kun hän kaiken ristin ja kiusan lisäksi älysi, minkälaisen kohtelun ja kasvatuksen lapset isommiksi tultua isältään saavat, ei hän voinut koskaan tuntea sitä äidin iloa, joka niin monelta äidiltä on useinkin raskaan mielen pois pyyhkäissyt. Katsellessaan elämäänsä eteen päin miltä kannalta tahansa, huomasi hän sen haamoittavan yhä mustempana, synkempänä ja toivottomampana. Näitä alati ajatellessaan ja miettiessään, tuntui ajatuksen juoksu ja järki yhä useimmin seisahtuvan ja välisti ei hän pitkiin aikoihin huomannut toista kättänsä.

Tämän alinomaisen pelvon ja pinnistuksen tähden typeryi vaimo viimein niin, että hän vähitellen nujertui sallimuksen määräämän kovan kohtalonsa alle ja rupesi vähemmällä nurkumisella kantamaan ristiänsä kovalla elämän tiellä. — — "Ehkäpä se näin onkin ja pitääkin näin olla", rupesi hän vähitellen ajattelemaan.

II.

Niin. Kun Wolmari kasvoi isommaksi, alkoivat kasvatuksen hedelmät näkyä. Kun poika isänsä kiinni vuovattessa pääsi hänen käsistään pötkimään ulos, ei hän tavallisesti palannutkaan huoneeseen jonkun ajan perästä kuten ennen, sillä hän karpasi melkein aina Hakkilaan ja tavasta kyläänkin saakka. Näillä retkillään viipyi poika useinkin vuorokausittain, eikä isä näyttänyt piittaavan siitä juuri mitään.

Ihme kumma! Vaikka Ellu oli niin ankara isä, että hän vähäpätöisimmistäkin rikoksista rankaisi poikaa liiankin kovasti, vieläpä semmoisistakin teoista, jotka eivät oikeastaan rikoksia olleetkaan, ei hän kuitenkaan pojan poissa-olemisesta ollut taallaankaan. Kenties oli isällä tuohon huolimattomuuteen kaksikin syytä. Kaiketi luuli hän, että hänen tarkka ja kova kasvatuksensa on pojasta tehnyt niin siivon, että hänen voi pelkäämättä antaa olla missä tahansa; sitä paitsi ei pojasta ollut vielä minkäänlaista työn-apua, jonka vuoksi hän kyllä jouti poissakin olemaan, ja eihän hänestä silloin ollut alinomaista ristiä ja sydämen harmia.

Näin mietti isä, mutta asia oli muodostunut aivan toiseksi kuin mitä hän oli otaksunut. Sillä kun Wolmari heti alusta alkaen huomasi, että tämä on ainoa keino, jonka avulla hän saa vapauttansa nauttia ja ettei siitä mitään rangaistusta seuraa, käytti hän pakoa hyväkseen niin usein kuin voi. Nämät pakoretket tulivat pojalle hyvin turmiollisiksi. Ei sen vuoksi, että hän olisi niin lyhvilla ajoilla tuttuin ihmisten parissa mitään pahuutta oppinut, vaan sentähden, kun hän sai siellä vallattoman mielensä jälkeen elää. Päästyänsä hetkeksikään pois ankaran isän valvonnan ja kurin alta, tuntui tämä vapaus

hänestä niin hyvältä, että se nuorena sydämessä kuohui yli laitainsa. Kapalolapsesta saakka peljätetty ja arkautettu sydän oli vuosien kuluessa myös kovettunut ja paatunut, niinkuin äiti oli aavistanut. Tämän kovettuneen luonteensa päästi poika nyt vapaasti vallallensa, sillä eihän kova isä ollut nyt hänen tekojansa vaanimassa ja rankaisemassa. Muita ihmisiä ei hän peljännyt eikä totellut, koska he eivät olleet hänelle koskaan selkään antaneet.

Onnettomat olivat ne eläimet, jotka hän voitti ja käsiinsä sai, sillä mitä hirmuisimmalla tavalla kidutti ja räökkäsi hän ne kuoliaaksi, puhkoen niiden silmät, väännellen jalat poikki j.n.e. Suurin ilonsa oli katsella eläinparkojen kuolon tuskia, kun ne itseään väännelivät ja henkeään haukkoivat. Jos hän sai käsiinsä semmoisen poikasen, jonka hän voitti, pieksi ja läppäsi Wolmari hänet liki henkeä, eikä hän silloin katsonut millä aseella hän vaan sai lyödä mäksiä.

Hakkilassa käydessään oli hän ensimmältä Paavolle erin-omaisen ystävällinen. Mutta tutummaksi tultuaan narraili hän eräänä kertana Paavoä lähtemään heille, taikka ainakin saattamaan häntä. Kun hän näin oli saanut pois hänet vanhempain ihmisten parista, karkasi Wolmari Paavon niskaan tietämättä kuin tiikeri ja rusikoitsi hänet pahanpäiväiseksi, sillä ei Paavo voinut itseänsä suojella, nuorempi kuin oli ijältänsä ja muutoinkin pienikasvuisempi Wolmaria.

Itkeä nyrryptellen tuli Paavo kotiin, kun pääsi irti ilkeän kumppaninsa kynsistä. Paavo oli siivoluontoinen poika, eikä olisi tahtonut yhdellekään ihmiselle pahaa. Hän käsitti, kuinka väärin Wolmari oli hänelle tehnyt ja tämä se enimmäin pojan sydäntä kaiveli. Hän olisi tahtonut olla ystävydessä naapurin Wolmarinkin kanssa, niinkuin ennenkin, mutta kuinka tämä nyt kävi laatuun, kun Wolmari tuommoinen oli.

Pitkän ajan oli Wolmari käymättä Hakkilassa tuon tapauksen jälkeen. Mutta kun hän sitten tuli, oli hän niin hilpeä, ystävällinen ja avonainen, että vanhuksetkin oikein kummastelivat, kuinka niin järkevistä ja miellyttävistä poikasesta, voi niin pahoja kuulumisia kuulua ja kuinka hän voi Paavoä sillä lailla rusikoida — — ja he rakastivat taasenkin Wolmaria, niinkuin omaa lastansa. Wolmari pyysikin anteeksi sekä vanhuksilta että Paavolta viimeisen väärän tekonsa ja hymyili niin imelästi.

"Lähde nyt, Paavo, saattamaan minua kotiini," sanoi Wolmari Paavolle illemmalla.

"Entä jos sinä taasenkin hyppäät niskaani," sanoi Paavo, ikäänkuin vanhaa uulaa.

"Mitä vielä. Ajatteletko sinä vielä vanhaa hairahdustani; sinä olet paras ystäväni ja haluaisin sinun parissasi aina olla," sanoi Wolmari.

Paavo lähti.

Päästyänsä ensimmäisen metsätien mutkan taa, hyppäsi Wolmari taasenkin Paavo-raiskan niskaan.

"Kyllä minä sinun, isäsi lelun, opetan," sanoi hän ja alkoi huimia Paavoä minkä kerkesi.

"No, mutta Wolmari! olethan taas paha," sanoi Paavo ja koki väistellä iskuja.

"Oli mitä oli, mutta tuosta saat," sanoi Wolmari ja koki ahkerasti jaella iskujansa.

Paavo raiska kummeltui kumoon ja ennenkuin hän kerkesi nousta ylös, sai Wolmari käteensä jonkun lie'on ja tällä lyödä mäihäsi hän Paavoä raukkaan niin, ettei tämä päässyt paikalta päkähtämään. Runnellulta poikaparalta pääsi itku ja Wolmari lähti kypälämäkeen, heittäen onnettoman toverinsa siihen.

Hakkilan vanhemmat odottivat kauvan poikaansa kotiin tulevaksi, mutta kun ei häntä kuulunut tulevaksi, lähtivät he viimein häntä hakemaan. Suureksi kauhuksensa tapasivat he hänet tiellä, kykenemättömänä mihinkään liikkumaan. He kantoivat pojan kotiin ja kauvan sai hän pysyä vuoteella, ennenkuin parani saadusta vammastansa.

Sen tepposen perästä ei Wolmari uskaltanut käydä Hakkilassa vuosikausiin. — — —

Aika kului ja Ellulan Ellu pitkitti samaa kasvatustapaansa. Eräänä tuommoisena kertana, jolloin isä taasenkin ajoi Wolmaria kiinni saadakseen ja kurittaakseen häntä, kaatui poika johonkin esineeseen ja siinä rymäkässä katkesi häneltä jalka. Helppo oli isän nyt hänet saavuttaa, mutta selkäänsä ei poika kumminkaan tällä kerralla saanut, kun surkeasti huusi, että häneltä on jalka poikki. Oitis isä ymmärsikin asian todeksi, sillä eipä poika muutoin olisi jäänyt siihen makaamaan. Seitsemäksi viikoksi jäi Wolmari nyt vuoteen-omaksi, ennenkuin hän voi vähääkään liikkua. Tähän oli isä hyvin tyytyväinen, "sillä", sanoi hän, "minä elätän hänet mieluisemmin vaivaisena kuin että hän terveenä joutuisi turmeluksen tielle."

Kun Wolmari nousi vuoteesta, rupesi hän vähitellen kainalokeppien avulla liikkumaan. Kauvan ei tuon vilkkaan pojan tarvinnut tavalla uutta kävelemisen keinoansa, ennenkun hän niillä mennä kamisti aikakyytiä. Ensimmäisen pitemmän matkansa teki hän Hakkilaan. Sinne tultuansa niin saattamattomana ja kärsineenä kuin suinkin taisi, teetteli hän itsensä nytkin Paavon ystäväksi. Hän näytti hyvin nöyrältä ja katuvaliselta ja puheli avomielisesti kaikkein kuullen.

"Syystä minä olen kuritusta saanut, sillä minä olen ollut niin paha, mutta nyt tahdon parantua. Olen oikein mielissäni kun jalkani meni poikki, sillä olinhan sairastumiseni ajankaan poissa pahuudesta. Sinullekin, Paavo, olen ollut kovin paha, mutta ollaan nyt tästäpuoleen aina ystävykset," tuumaili tuo nuori rikoksensa tunnustaja.

Hakkilan väki oli hyväsydämistä ja anteeksi antavaa väkeä. He eivät ajatelleet eivätkä puhuneet yhdestäkään ihmisestä pahaa, vaan toivoivat jokaiselle hyvää. Kernaasti unottivat he Wolmarinkin entiset kepposet, joilla hän heille oli niin paljon pahaa ja mieliharmia tuottanut. Surkumielellä ottivat he osaa Wolmarin kovaan kohtaukseen ja Paavokin oli miltei itkeä, kun hänen toverinsa oli niin huonosti käynyt.

Pojat olivat hyvät ystävät keskenänsä kaiken päivää. He puhelivat ja naurelivat keskenänsä, oleskelivat väliin ulkona ja pitivät muuta poikasten menoa.

Kun Wolmari lähti illalla kotiin, pyyteli Paavo hänen vastakin käymään ikävissään heillä.

Oli jotenkin varhainen aamu vielä, kun Wolmari jo huomenna tulla kopitti kainalokepeillään Hakkilaan.

"Tulin näin varhain tänne ... te olette niin hyviä ihmisiä — —. On niin ikävä tuolla kotona... Isä on niin kova, vaikk'en minä mitään pahaakaan tee ... te olette aina niin hyviä," puheli Wolmari tunnollisesti.

"Olimme juuri lähdössä lehtiä taittamaan ja aioimme ottaa Paavonkin mukaamme," sanoi Hakkilan emäntä, Paavon äiti.

"Voi, antakaa Paavon olla minulla täällä kumppanina, kun siellä kotona on niin ikävä! Kyllä me täällä toimeen tulemme kahdenkin," pyyteli Wolmari.

"No, olkoon sitten Paavo täällä, kumppanina ja hupina sinulla, mutta olkaa kauniisti. Auttele sinä, Paavo, Maria, toisien lapsien hoitamisessa," sanoi Paavon äiti.

"Kyllä me", oli Wolmari heti valmis myöntämään ja lausui tuon myöntymyssanansa ensimmäisen tavauksen niin omituisella äänen painolla, että siinä kuulosti olevan kaksi yytä. Tämä tuntui niin vakavalta ja luottavalta vakuutukselta, ettei siinä ollut vähintäkään epäilemisen syytä; olipa niinkuin se olisi lähtenyt valamiehen suusta.

Ja niin lähtivät vanhemmat lehden taittoon... Miks'eikäs.

Hyvinä ystävinä alkoivat pojat viettää aikaansa, kuten parhaiten taisivat. Käytiin katsomassa Hakkilan lasten talospaikkaa, koetettiin lukea, jopa syödäkin. Pian kyllästyi kuitenkin Wolmari oloonsa ja aikoi mennä kotiansa.

"Älä nyt vielä lähde ... olehan nyt niinkään kauvan kuin isä ja äiti tulevat," pyyteli Paavo.

"Enkä ole ... menen minä ... lähde sinä saattamaan minua," sanoi Wolmari äkäisesti.

"En minä lähde."

"No miks'ei, sanopas?"

"Taitaisit pieksää minua taas."

Wolmari pisti kainalosauvat kainaloihinsa, harppasi aika hypyn Paavo kohden ja lähemmäksi päästyänsä tavoitti lyödä häntä sauvallansa. Mutta Paavo oli varusalla ja vältti iskun.

"Kas niin, arvasinhan minä sen... Tuommainenhan sinä olet! Mutta etpä minua nyt saa yhtä helposti kiinni, pieksääksesi, kuin ennen," sanoi Paavo vähän ilkkuen.

Tuon rynnäkön aikana kiiluivat Wolmarin silmät kuin kissan silmät. Niissä paloi vihan ja ilkeyden tuli. Kun Paavo oli viimeisen sanansa sanonut, lauhkeni hänen katsantonsa ja hän näytti tulevan lakeaksi kuin lammas.

"En minä vainkaan ... ilman aikojaanhan minä vaan narrasin sinua. Ollaan vain ystävykset, niinkuin

nyt olemme olleet ... enkä minä lähde kotiin," koki Wolmari hyvittelä Paavo.

Paavon pelko ja varovaisuus haihtui siihen paikkaan. Hän tuli niin ystävälliseksi Wolmarille, että oikein halaili häntä ja sitten taas elettiin niinkuin ennenkin.

Wolmari kävellä käppäili lattialla kainalosauvainsa avulla. Hänen isänsä oli sauvojen alaset päät varustanut paria tuumaa pitkällä rautapiikeillä, etteivät sauvat luiskahtaisi pojan niillä kulkiessa. Niin, olihan hänkin isä.

Sillävälin oli Paavo vetääntynyt takan luo. Hän oli avojalon ja toisen jalkansa nosti hän takkakivelle. Saman jalan polvelle pani hän kyynärpäänsä ja tuki kädellään päätänsä. Siinä asemassa puheli hän iloisesti Wolmarille. Tämäkin vetäysi hiljolleen takan luo hyvin ystävällisen näköisenä, puhellen hänkin iloisesti niitä näitä. Päästyänsä tarkoitettuun paikkaansa, tuki hän itseänsä toisella kädellensä takan otsasta, seisoen terveellä jalallansa. Kun he siinä naurussa suin ja hyvässä sovussa keskenänsä iloisesti juttelivat, iski Wolmari sananlausumatta voimansa takaa sauvansa rautapiikin Paavon jalkapöytään. Isku oli niin voimallinen, että tuo karstalle pynttäätynyt rautaporama meni jalkapöydän lävitse, niin että se oikein napsahti takkakiveä vasten.

"Sainpa minä sinun, senkappaleen, kuitenkin kiinni," sanoi Wolmari ja alkoi mennä kamistamaan pakoon.

Kyllä sen arvaa, minkälaisen parakan Paavo päästi tuommoisen iskun saatuansa. Hän huutaa porusi ja voivotteli kurkun täydeltä, ja kun toiset lapset säikähdyksestä sekä Paavon surkeuden tähden yhtyivät tuohon hätähuutoon, niin syntyi siitä hirveä metakka.

Tämmöisessä tukalassa tilassa oli Hakkilan pieni kotiväki, kun vanhemmat tulivat kotiin lehden taitosta. Tuotakin tuonemmaksi kuulivat he jo lastensa hengenhätäisen porun ja rääkymisen, ja riensivät sen vuoksi paikalle niin kiireesti kuin suinkin kerkesivät. Kovin hämmästyivät he, nähtyänsä Paavo-pojan huutavan ja tuskittelevan lävistetyn ja verisen jalkansa vuoksi. Kun he sitten vihdoin pääsivät asiasta selville, eivät he voineet kylliksi ihmetellä Wolmarin julmuutta ja petomaista kavaluutta.

III.

Alun pitäin oli Ellulan Ellu hyvin jumalinen mies. Hän kävi ahkerasti kirkossa ja tuskiinpa oli ainuttakaan messua, jolloin Ellu ei olisi ollut rippiväessä. Raamattua ja muita hengellisiä kirjoja luki hän ahkerasti, eikä antanut silloin minkään itsensä häiritä. Tällä tavalla oli hän ajanpitkään koonnut itsellensä sieltä täältä, raamatusta ja muista kirjoista, koko joukon uskonnollisia tietoja. Tämä ei suinkaan olisi ollut moitittavaa, mutta hän käytti näitä tietojansa itsekkään sydämensä tueksi ja korottamiseksi, ja pian paisui se salaiseksi sisälliseksi hurskastelemiseksi ja ylpeydeksi. Pian tuli asia siksi, että Ellu tässä omanrakkauden ja itsekkäisyyden salaisessa valossa rupesi enemmän tarkastelemaan muita ihmisiä kuin itseään, ja tässä toimessaan hän oli niin ahkera, ettei suinkaan paras poliisimies olisi häntä toimissaan voittanut. Kaikkiällä ja kaikissa havaitsi hän vikoja ja puutoksia, yhdessä yhtä ja toisessa toista. Vanhemmat eivät hänen mielestään kasvattaneet lapsiansa, niinkuin kasvattaa olisi pitänyt ja aviopuolisoiden väli oli poikennut pois raamatulliselta kannalta. Vaimot olivat muka anastaneet itsellensä liian suuren vallan ja tekeentyneet liian verralliseksi miehensä kanssa. Tämmöinen ei suinkaan ollut laita Aprahaamin aikoina, jolloin Saara kutsui miestänsä herraksi. Tästä oli hänen mielestään seurauksena se, että lapset saivat olla ja elää liikanaisessa vapaudessa ja siis kurituksetta ja Herran nuhteetta. Liikaa oli Ellun mielestä sekin, kun lapset saivat vapaasti leikkiä, nauraa ja ilakoida, ja silloinhan eivät he muka osanneet antaa vanhemmillensa tarpeellista kunnioitusta eikä pitää itseänsä tarpeellisen matkan päässä heistä. Useinkin kuin olisi pitänyt antaa jo selkään oikein miehen kädestä, tyydyttiin siihen, että hyvällä sanalla koettiin muistuttaa ja varoittaa lapsia joistakin poikenpuolisuuksista, ja tämä oli suuri pahe Ellun mielestä, joka tulisi kantamaan huonoja hedelmiä. Tämän johdosta ei ollut hänen luulonsa mukaan kukaan, niinkuin olla olisi pitänyt. Tätä katsantotapaa hyväkseen käyttäen, rupesi hän itsessänsä löytämään enemmän täydellisyyttä kuin kenessäkään muussa ja tämä havainto paisutti yhä enemmän hänen sisällistä ylpeyttään. Tämän täydellisyyden perään pyrki hän lakkaamatta, tehden ahkerasti työtä sen eteen. Tämmöisen peri-aatteen tähden se oli kuin hän vaimonsa ylitse otti semmoisen ylivallan, että vaimo parka kadotti kaiken itsenäisyytensä ja joutui tylsistyneeseen ja tahdottomaan orjan tilaan. Siitä lähteestä ne olivat Wolmarin selkäsauvatkin kotoisin, sillä hän tahtoi paremmasti kasvattaa lapsensa kuin muut velvollisuutensa laiminlyöneet vanhemmat; kuitenkin lienee hänen juro, sydämetön ja äkäinen luonteensakin ollut hyvänä apuna

hänen ankaruuteensa.

Näin tavoin luulikin hän saavuttaneensa yhä suurempaa täydellisyyttä ja hänen puheensa, työnsä ja elämänsä tulivat toisenlaisiksi kuin ennen; tuntuipa siltä kuin hän kaikilla näillä olisi sanonut muinaisen hurskaan miehen tavalla: "Minä kiitan sinua Jumala, etten minä ole niinkuin muut ihmiset, ryövärit, väärät, huorintekijät" j.n.e.

Kun Ellu oli näin täyteen henkeä tullut, ei häntä tyydyttänyt enään mikään. Kirkon-opissakin rupesi hän huomaamaan yhtä ja toista vikaa ja puutosta, vaikka se oli ensimmältä ollut hänen täydellinen ihanteensa. Kun kirkon-opin kanssakin oli niin käynyt, oliko sitten kumma, jos ei hän hyväksynytään ainoankaan ihmisen ajatustapaa eikä elämän laatua? Tämöinen paisunut mieli ei voinut pysyä kauvan salassa, vaan sen täytyi puhjeta ilmi. Vaikka hän oli luonnostansa hyvin harvapuheinen, tuli hän nyt niin puhelijaaksi ja kiihkeäksi, että sitä oikein ihmeteltiin. Julkisesti alkoi hän morkata kirkon-oppia ja kaikkia vallalla-olevia uskonnollisia käsitteitä. Kaikki muut olivat väärässä, hän yksin vaan oikeassa.

Niistä asioista ei ollut hyvä mennä Ellun kanssa kiistelemään. Sillä jos joku rupesi häntä vastustamaan, viskasi hän semmoisen raamatullisen sanatulvan vastustajaansa vastaan, ettei siinä ollut aikaa mitään sanoa eikä ajatella. Sattuiko niin, ettei hän joskus voinut sanatulvallaan puoliaan pitää, rupesi hän niin huutamalla ja karjumalla puhumaan, että selvästi huomasi sen tulevan kiukustuneesta ja itsepintaisesta mielestä. Jos vastustaja rupesi puhumaan hänen lakattuaan, uudisti hän aina samassa tuokiossa huutamaisensa, tukkien huutamisellaan toisen suun ja riistäen häneltä sananvuoron. — Niissä tilaisuuksissa meni hän vähäpätöisemminkin asioissa suurimpiin tyhmyyksiin asti, kun vaan eivät asiat menneet hänen mieltänsä myöten.

Suurella ahkeruudella ja pontevuudella rupesi Ellu nyt levittämään tuota täydellisyyden oppiansa. Ihme kumma! Vaikka hänen oppinsa oli raamatun hengen vastakohta ja vaikkei hänellä ollut mitään rakkautta ketään kohtaan, pelkkää käskemistä, vaatimista, pakottamista, parjaamista, uhkaamista ja tuomitsemista vaan —, sai hän kuitenkin perustetuksi jonkumaisen eri lahkoon. Tämän opin omistivat senlaiset ihmiset, jotka eivät olleet pitäneet mitään lukua raamatusta, eikä siihen perustuvasta kirkon-opista, eivät lukeneet, eivätkä käyneet kirkossa ja niin muodoin eivät välittäneet mistään mitään, elivät ja olivat vaan niinkuin kuolleet konsanaankin. Kun he sitten kuulivat Ellun julistavan autuaaksi tekevää oppiansa, takertuivat he heti siihen kiinni kuin kärpänen tervaankin, sillä heidänkin halutti nyt tuon uuden opin turvissa taivaaseen päästä.

Hänen vaimonsa oli jo niin tylsistynyt, ettei hän voinut käsittää, oliko tämä muutos hyväksi tai pahaksi, oliko se oikein vai väärin. Tässä tylsistyneessä mielessään rupesi hän kuitenkin vähitellen omaamaan sitä mielipidettä, että kylläkaiketi se Ellu mahtaa kuitenkin olla oikeassa ja siitä hetkestä saakka oli hänestä sama, olivatpa asiat miten tahansa.

Ensimmältä kokoontuivat nämät Ellun ystävät ja seuraajat Ellulaan hartaushetkijään viettämään, mutta sittemmin kokoonnuttiin muidenkin samanmielisten luona. Niissä tilaisuuksissa selitteli Ellu toisille, kuinka peräti turmeltuneeksi raamatun oppi oli käännelty ja väännelty, ja sentähden ei muka elämänvanhurskautta löydy nimeksikään ihmisissä. Kirkkoakaan ei Ellu julkisuudessakaan säästänyt, vaan sanoi sitä kuolleeksi muoti-asiaksi, jolla ei ole voimaa eikä kykyä luomaan hengellistä elämää ihmisiin. Pian rupesivat muutkin älyämään, kuinka edullisessa tilassa he toki kuitenkin muiden suhteen olivat hengellisissä asioissa. Seuraus semmoisesta tunnosta oli se, että hekin rupesivat katsomaan muita ihmisiä ylös ja ihailemaan omaa itseänsä.

Näissä tilaisuuksissa ei suinkaan säästetty lähimmäisen vikoja ja puutoksia. Kaikki ne tarkastettiin ja katseltiin suurennuslasin lävitse; kaikki ne harkittiin, punnittiin ja arvosteltiin ja melkein aina kävi niin, että hyttysestä saatiin kameeli. — Tuskinpa mikään sielujen kadottaja on koskaan tarkempaa syntilueteloa pitänyt. — Pauhaavia ja jyliseviä tuomioita ei suinkaan silloin puuttunut.

Tämä käänne ei suinkaan lieventänyt Wolmari raiskan tilaa, vaan pikemmin pahensi sitä. Hänen piti aina olla mukana näissä seuroissa ja hänen tuli pitkät iltapuhteet istua yhdessäkohden kuin kuva seinällä; kuunnella hänen myös tarkoin täytyi mitä siellä puhuttiin ja opetettiin. Jos hän vähänkään liikahti tai katseli johonkin syrjään taikka vaikkapa vaan haukotteli, sai hän kohta isältään semmoisen tukkapöllyn, että kylläkaiketi tiesikin mistä oli kotoisin; isommat rikokset rangaistiin armotta kovemmasti.

Kyllä sen arvaa kuinka tukalaksi ja vaikeaksi Wolmarille kävi iltakaudet noin yhdessä paikassa istuminen. Hänen vilkas luontonsa paloi vaan niiden vapaahetkien perään, jolloin hän isänsä orjallisen vaarinpidon alta oli päässyt vallatonta vapauttansa nauttimaan. Niitä hetkiä hän muisteli ja ikävöitsi noissa seuroissa istuissaan, eikä kuullut ja ymmärtänyt niin sanaakaan seuran "ylösrakentavaisista" ja kasvattavista puheista. Vaikka hänellä oli kova edessä, ei hän kuitenkaan malttanut olla kaikesti tekemästä yhtä ja toista ilkeävaltaisuutta saman-ikäisille poikasille ja tyttösille, mitkä myös olivat vanhempiensa kanssa sinne tulleet. Kun Wolmaria sitten noista kepposista ankarasti rangaistiin, kävi

noiden toverien niin sääliksi, että he räähkyivät pahemmin kuin rangaistava itse. Tämän vuoksi kokivat he salata niin paljon kuin voivat Wolmarin ilkeyksiä, vaikka saivatkin häneltä kärsiä mitä suurinta häijyyttä.

"Ei sitä kaikista vähäpätöisistä syistä tarvitseisi noin kovasti rangaista," muistutti eräänä kertana eräs seuramies.

"Joka vitsaa säästää, se vihaa lastaan ... kyllä se nyt jo kestää," sanoi Ellu niin tuimasti, että kaikki säikähtivät.

Niin olihan Ellulla raamattu puolellansa.

Usein näissä seuroissa oli puheena lasten kasvatusta. Ellu ei voinut kyllin kuulijainsa mieleen painaa, kuinka löyhällä ja huonolla kannalla toki nykyinen lasten kasvatusta on, johon kuitenkin perustuu koko tuleva maailma. Huonoja esimerkkejä lateli hän niin viljalta, että kaikki hämmästyivät kuullessaan semmoisia ja kauhistuivat sitä tapain turmiota, mikä oli tuleva koko maanpiirin päälle. Ahkerasti teroitti Ellu heille, kuinka lapset pitää kasvattaa "kurituksessa ja herran nuhteessa." Tunnustaa täytyy, ettei tätä saarnattu kuuroille korville, sillä moni poikanen ja tyttönen sai tästäpuoleen useammasti selkäänsä kuin ennen, mutta ei siinä vertoja vetänyt puoliväliinkään yksikään Wolmarille.

Tämmöisellä kasvatustavalla muodostui Wolmarin luonne eriskummalliseksi. Isänsä nähden oli hän arka, luimisteleva, salaperäinen, vähäpuheinen, katsella killistellen tarkasti joka puolelle. Isänsä liikkeistä ja toiminnasta piti hän niin tarkan vaarin, ettei pieninkään liike ja teko jäänyt häneltä huomaamatta. Tämmöinen, Ellun mielestä, jumalinen kasvatusta oli poikaan istuttanut ja juurruttanut vähitellen joitakuita näennäisiä hyviä tapoja, jonkatähden isä luuli häneltä terveellisenä pidetyn kurituksen kantavan hyviä hedelmiä. Poika ei kiroillut koskaan isänsä kuullen, mutta sitä enemmän teki hän sitä, kun isän silmä vältyi. Jos muita poikasia sattui tulemaan silloin kuin isä oli saapuvilla, oli Wolmari ikäänkuin heidän hillitsiänsä ja johtajansa. Sattuivatko nuot suotuisat toverit sanomaan jonkun iloisemman sanan taikkapa vaan nauraa rähähtämään, oli Wolmari kohta valmis heitä hillitseämään ja häkimään.

"Tepä nyt joutavia olette... Pitäishän sitä ihmisen ajatella mitä hän tekee ja puhuu," oli hän valmis heti muistuttamaan.

Eräänä kertana lämmitteli eräs poika itseänsä takkavalkealla, sillä kylmä ilma oli. Kuinka lienee niin sattunut, että poika tietämättään kärvensi itsensä pahanpäiväiseksi takapuolelta. Savu pölysi hänen vaatteistansa, ja kun muut huomauttivat siitä, hypähti poika takan tyköä pois, tarttuen samassa kädellensä savuavaan kohtaan, ja nyt rupesi polttamaan hänen ihoansakin.

"Kuinkahan kuuma siellä helvetissä on, kuin tuossa takassakin on noin kuuma?" sanoi poika, pidellen yhä koskenutta paikkaa.

"Voi tuota Mikkiä, kun kiroaa! Sinäpä nyt olet aikahinen ... mitä sinä joutavia... Pitäähän sitä toki ajatella," muistutti Wolmari ja vilkaisi isäänsä, nähdäkseen, minkä vaikutuksen hänen hurskas puheensa häneen teki.

"Sinä pöllö! Senkö sinä kiroamisena pidät, kun helvettiä peljätään? Se on hyvä, kun sitä peljätään ja muistetaan, mutta sinä et pelkää sitäkään, teet vaan syntiä ja tyhmyyksiä myötäänsä," sanoi isä ja hänen silmänsä säihkyivät tulta.

Olipa liki, ettei poika saanut selkäänsä tuon luullun jumalisuutensa tähden, ja hän joutui niin pyörälle, ettei tiennyt mitä ajatella, kun ei tuokaan kelvannut, vaikka hän luuli tehneensä isänsä mielen mukaan.

Semmoinen oli Wolmari isänsä parissa ollessaan, mutta aivan toisenlainen oli hän muualla. Arka ja luimisteleva oli hän kylässäkin vanhempien ihmisten saapuvilla ollessa, mutta kun ei heitä parissa ollut, niin poissa oli silloin Wolmarilta ujous ja arkuus. Yhtenä tuiskuna lensi hänen suustaan niin sanarikkaat kiroukset, ettei niin nuorena olisi hänen luullut kerinneen niin runsasta sanavarastoa koota kiroilemiseen. Riettaissa rivopuheissa oli hän niin mestari, ettei paatunein vanha konnakaan häntä siinä voittanut.

Samanlaista ylivaltaa käytti hän saman-ikäistensä kesken kuin ennenkin, mutta sitä suuremmassa määrässä, minkä verran hän oli kasonnut ja vahvistunut. Koko kylän poikaset ja tyttöset olivat Wolmarin tähden pahassa hädässä ja he pelkäsivät häntä pahemmin kuin metsän petoa. Hän pieksi ja rusikoitsi ihan syyttä, tarpeetta kenen vaan voitti, ja sentähden täytyi kylän poikain ryhmittä yksissä neuvoin itseänsä ja muita puolustamaan tuolta ankaralta päällekkävijältä. Samalla lisättyllä voimalla saivat luontokappaleet kärsiä kuin toveritkin.

No niin. Wolmari oli itse saanut ja antoi nyt muille.

Tästä Wolmarin käytöksestä, ulkona kodista, ei isällä ollut pienintäkään tietoa, se täytyy hänelle kunniaksi sanoa. — Kaikki ihmiset tiesivät, kuinka ankarasti Wolmaria kuritetaan, niin ettei suinkaan kurin puute ollut syynä pojan rivoon elämään. Aavistipa jo silloin monikin, että liallinen kuri oli hänet juuri tuommoiseksi villiksi paaduttanut. Tämän tähden ei kenenkään tehnyt mieli kieliä Ellulle Wolmarin pahoista töistä, sillä he tiesivät, että poika saapi kahta kovemmasti selkäänsä, jos vaan hänen isänsä tietoon tulee pojan vehkeet. Tällä tavalla kokivat he suojella pojan selkänahkaa, joka ei entisen mitan jälkeenkään päässyt paljon koskaan oikein terveeksi paranemaan.

Sattuipa kerran niin, että heidän seuraa taas pitäessään, tuli sinne eräs mies, joka oli hieman mieltynyt tuon pienen seuran uskonnollisiin käsityksiin. Kun keskustelua siinä jatkettiin, rupesi tuon vasta seuraan tulleen, Miettisen Joosepin, mielestä tuntumaan, etteivät seuran käsitteet olleetkaan kaikki paikoin oikeita. Hän siis rupesi hiljollensa selittämään, minkälainen hänen oma kantansa eroavissa asioissa on. Mutta Ellupa ei kärsinytkään mitään vastaansanomista, sillä hän oli oppinut neuvomaan, käskemään ja ohjaamaan, eikä kuuntelemaan, oppimaan ja tottelemaan. Viha kuohahti heti esille hänen itsepintaisesta ja omarakkaasta sydämestään ja hän ärähtäen sanoi:

"Eipä luulisi semmoisen miehen tulevan muita opettamaan, joka ei lastensa kasvatuksesta pidä sen parempaa huolta."

"Mitä erin-omaisempia minun lapseni sitten ovat tehneet?" kysyi Miettisen Juoseppi.

"Sinä et kasvata lapsiasi kurituksessa ja herran nuhteessa. Tuolla maailman jalvoissa saavat ne vaan pyöriä, oppimassa kaikenlaista ilkeyttä ja turmelusta," sanoi Ellu tuimasti ja nuhtelevaisesti.

"Mitähän sinä sitten luulet aikaan saaneesi kaikella ankaralla poikasi pieksämisellä?" sanoi Juoseppi, hänkin jo vähän kiivastuneena.

"Älä astu minun kantapäälleni. Kuka rohkenee syyttää minun itseni ja perheeni elämää, ja kuka kykenee sen tekemään? Et suinkaan sinä ainakaan," sanoi Ellu itseluottamuksella.

"Meissä ei ole täydellisyyttä kenessäkään, minussa kaikkian vähimmän. Kyllä niitä vikoja sinussakin löytyy, mutta sinä et huomaa niitä ja kuitenkin minäkin voisin niitä luetella," sanoi Juoseppi lujasti.

"Mitä on vikaa, sanopas?" sanoi Ellu kiivaasti ja astui Juosepin eteen.

"Sinun vaimosi, esimerkiksi, elää kurjinta orjan elämää."

"Mitä...?! Puuttuuko häneltä ruoka tai juoma?" sanoi Ellu kauhuksissaan.

"Ruoka ja juoma ei ole aina ihmisen elämän onnellisuus. Eikä niitäkään niin viljalta liene ... minä luulen, että hänellä on luetut palat, jotka hän osaksensa saapi. Tämä ei ole kristin-opin kanssa yhtäpitävä," sanoi Juoseppi.

"Jumala sanoi vaimolle: Sinun tahtos pitää miehes ala annettu olemaan ja hänen pitää vallitsemaan sinua. Kumoa tämä raamatun paikka, jos voit ja puhu sitten," sanoi Ellu voitollisesti.

"Niin pintapuolisestiko sinä käsität raamatun totuudet? Jumala loi vaimon ihmiseksi niin hyvin kuin miehenkin ja yhtä suurella omistus-oikeudella luotuun maailmaansa ja sen hyvyksiin kuin miehenkin, eikä suinkaan kenenkään orjaksi. Jumala on luonut vaimon miehen kunniaksi ja käskenyt heidän toinen toistansa rakastaa ja kunniassa pitää, eikä toisiansa sortamaan ja orjuuttamaan. Siis osoittamasi raamatunpaikka ei ensinkään oikeuta sinua vaimosi pitämään antipaloilla ja semmoisessa orjan tilassa kuin hän on," väitteli Juoseppi.

"Minkälaisessa orjuudessa hän sitten on mielestäsi?" kysyi Ellu vähän ällistyksissään.

"Vielä häntä kysyt! Eihän hänellä ole valtaa minkään ylitse kotonaankaan, eipä edes omain lastensakaan. Perheen haltiana ja lasten äitinä on hän pakoitettu olemaan kuin hyypiä hävitetyssä kaupungissa. Pienten lastensa kanssa ei hän saa olla samassa huoneessakaan kuin sinä. Hänen täytyy aina olla pelvollaan, aina varusalla ja häpeissään sinun kovuutesi ja julmuutesi vuoksi. Hän ei saa sinun luvattasi koskea mihinkään omassa kodissaankaan. Avaimet ovat sinun hallussasi ja sinä lukitset kaikki vaimosi nokan edestä, ettei tämä saisi mitään ominluvin liikuttaa. Ja sittenkin sinulla on ristit ja senkin seitsemät salamerkit kaikissa paikoissa, nähdäksesi, että eikö tuo vartioitu kuitenkin jollakin tavalla saa sinun aarteitasi näpistellä, jos ei muuta, niin ainakin jotakin ruokavärkkiä lastensa suuhun. Sieltä sinä annat vaimollesi ja lapsillesi niinkuin koirille ja sen pitää piisata niin kauvaksi kuin katsot taas hyväksi heille jonkun palan viskata. Onko tämä laita? Pahin pakanakaan ei pidä vaimoan ja lapsiaan sillä tavalla. Minä luulen olevan semmoiset raamatun paikat löytymättä, joissa tämmöistä menoa opetetaan," puhkesi Juoseppi puhumaan ärtyneellä mielellä.

"Mitä sinun tarvitsee meidän välimme sekaantua; minun vaimoni on kylläkin tyytyväinen oloonsa," sanoi Ellu vaan, sillä hänen käsistään oli jo puolet aseita poissa.

"Mitäkö minun tarvitsee sekaantua sinun asioihisi? Meidän kaikkien velvollisuutemme on muistuttaa toisiamme silloin kuin näemme julkisen vian lähimmäisessämme. Mutta sinäkö antaisit itseäsi ojentaa? — Ohoh ... jopa kaiketi! Sinä tahdot vaan muita opettaa ja vaadit ehdottomasti itseäsi tottelemaan, vaikka väittäisit korpin valkeaksi. Muiden vikoja sinä haet ja kannustat, mutta et kertaakaan mene omaan poveesi katsomaan mitä siellä löytyy. Täydellisenä sinä vaan tahdot itseäsi pidettävän, vaikka olet moninaisissa puuttuvainen, niinkuin muutkin syntiset ihmiset tässä kuolevaisessa ruumiissa. Ja jos joku sinua yrittää nuhtelevaan kahdenkesken siveyden hengessä, suutut sinä, luullussa hurskaudessa, silmittömästi ja käyt hävyttömäksi; sen vuoksi sanon kaikki nyt tässä kaikkien kuullen. Kaikki muut ovat väärässä ja sinä yksin vaan oikeassa. Väärässä on lutherilainen kirkkomme oppikin ja eiköpä liene raamatun kohta mielestäsi väärä.

"Niin, niin, entäs se vaimosi tyytyväisyys? Kyllähän minä tiedän mitenkä senkin kanssa on. Totta kyllä on, että hän tottelee ja uskoo sinua, mutta sinä olet hänet semmoiseksi työstänyt. Sinä olet kovuudellasi ja julmuudellasi hänestä pusertanut kaiken voiman, tahdon, tunnon, sydämen, jopa osaksi järjenkin, kaikki, kaikki. Hänellä ei ole enään kykyä ja voimaa edes suremaan ja murehtimaan, ja tylsistyneenä, menehtyneenä on hän nyt tahdoton ja voimaton välikappale sinun käsissäsi," kiilasi Juoseppi yhä.

"Minä tahdon olla herra kotonani ja perheeni keskellä. Minä pidän heidät terveellisessä ja kristillisessä kurissa, ja olen oikeutettu vaatimaan heiltä ehdotonta kuulijaisuutta. Minun vaimoni ei saa olla suuna ja päänä joka asiassa eikä päälläpäämärinä kaikissa, niinkuin sinun vaimosi. Lapsieni en myöskin anna kuritonna juosta pitkin maailmaa, niinkuin sinä teet," sanoi Ellu lujasti.

"Senhän minä tiesinkin. Olisikin varsin ihme, jos kerrankaan tunnustaisit vian itsessäsi olevan. Minun vaimoni on kyllä päälläpäämärinä kaikissa ja niin pitää ollakin, sillä hän se on kaiken talouden haltija. Ei hänellä ole lukitut ovet eikä luetut palat, vaan vapaasti hän saa ottaa ja panna, mistä ja mihin vaan parhaaksi näkee. Tasan meillä on valta kaikissa asioissa, eikä meillä ole mitään salattavaa, peitettävää ja kätkeä toisiltamme. Tämmöistä se on meidän elämämme ja kerskaamatta voin sanoa, ettei se ole ollut haitaksi taloudellemme eikä avioelämällemme, vaan suureksi siunaukseksi.

"Mitä tuohon toiseen syytökseesi tulee, niin siinä laskit aika valheen. Me emme ole lastemme ainuttakaan ylimielistä tekoa jättäneet muistuttamatta, nuhtelematta ja varaamatta, ja kun sana ja varoitukset eivät ole auttaneet, emme kuritustakaan ole laiminlyöneet. Mutta että tuolla tavalla peittää lastansa kuin maanmatoa, niinkuin sinä Wolmari-raiskaa peidät, siihen emme koskaan ryhdy," väitteli Juoseppi.

"Niin, mutta hän totteleekin vanhempiaan ja muita ihmisiä ja se on kurituksen hedelmä," takaili Ellu.

"Kyllähän hyvinkin ... mitäpä muuta hän tekee. Sinä luulet hänestä hyvinkin hyvää, mutta niin ei ole laita. Sinun läsnä-ollessasi kokee hän miten kuten välttää sinun silmiäsi, mutta niiden alta välttyttyään on hän kokonainen villipedon alku, jonka hillimättömällä pahuudella ei ole mitään rajoja. Moni heikompi eläin on hänen käsissään saanut kärsiä hirmuisen kidutuskouluun. Kaikki ikäisensä pojat, mitkä hän vaan voittaa, lahtaa ja pieksää hän vähiin hengin. Hakkilankin Paavon, tuon siivon pojan, on hän asettaen kanssa muokannut pari kertaa niin pahasti, että on kummallakin kerralla saanut vuoteen omana maata monta viikkoa. Semmoista jälkeä se sinun ankara ja petomainen kuritukseksi tekee, josta sinä niin ylpeillä kerskaat. Tällä tavalla olet sinä kuolettanut lapsestasi kaikki ihmiselliset tunteet ja paaduttanut hänet kelvottomaksi vastaan-ottamaan parempia tapoja.

"Tätä en suinkaan sano kannellakseni ja juorutakseni pojastasi, sillä minä, niinkuin muutkin, sääleilen pojan surkeaa ja väärälle tielle vievää kasvatusta. Tarkoitukseni on, että ottaisit ajasta vaarin ja rupeaisit lempeydellä ja hyvydellä ohjaamaan lastasi, pelkäämään Jumalaa ja häpeämään ihmisiä, ennenkun se on liian myöhäistä," puheli Juoseppi.

"Aina se on vaan sinun työnäsi, että parjata ja kannustaa minua ja minun töitäni. Mutta minä tiedän mikä minä olen ja mikä minun poikani on, enkä tarvitse sinun löyhäperäisiä neuvojasi ja sortohalusta lähteneitä haukkumisasiä; itse minä vastaan kaikesta," sanoi Ellu uhkamielisesti.

"Se on kyllä surkea ja sen tiesin jo ennakkolta. Minä olen sanonut sanottavani, johon omatuntoni on minua jo kauvan pakoittanut; tee nyt kuinka tahdot, minun omatuntoni on puhdas. Ja nyt kun tunnen ja tiedän, millä perustuksella teidän jumalasuutenne ja kristillisyytenne on, en tahdo enää koskaan häiritä teitä."

Näin sanoen lähti Juoseppi pois.

IV.

Ellu ei ollut koskaan kuullut tällöisiä sanoja ja tämä loukkasi häntä kovasti. Hän oli tottunut käskemään, opettamaan ja neuvomaan, mutta ei suinkaan itse neuvottavaksi alentumaan. Vaikka yleiseen tiedettiin, minkälaisella perustuksella hänen jumalisuutensa ja hurskautensa oli ja kuinka julmaa kotikuria hän harjoitti, ei kuitenkaan kenenkään haluttanut mennä hänelle niitä ilmoittelemaan, sillä Ellun raaka itsepintaisuus oli niin yleiseen tunnettu, että se kammotti jokaista. Tämän tähden välttivät he yhteensattumista hänen kanssaan niin paljon kuin mahdollista oli.

Yöt, päivät vaivasi tämä jupakka Ellua. Oliko totta mitä Juoseppi oli Wolmarista sanonut, vai oliko se vaan kateudesta ja vihasta syntynyt syytös, jossa ei ollut pontta eikä perää? Nämät kysymykset pyörivät myötäänsä hänen mielessään, mutta hän ei vaan saanut niitä selville. Hän ei ollut koskaan kuullut Wolmarista sanottavan mitään pahaa ja kuinkapa semmoista voisikaan kuulua, hän kun poikansa oli kasvattanut kristillisessä kurissa, mielti hän. Tämä ajatus selkeni hänelle vihdoinkin ja hän tuli puolittain semmoiseen päätökseen, ettei koko Juosepin syytöksessä ole perääkään.

Vaikka hän näin puolinaisen päätöksen kautta oli saanut jonkulaista levollisuutta, ei hän kuitenkaan saanut oikeaa rauhaa. Saadaksensa täydellistä vakuutusta asiassa, kysyi hän sitä eräältä kylässä olevalta ystävältään ja uskoveljeltään. Tämä todisti todeksi kaikki mitä Juoseppi oli Wolmarista sanonut, vieläpä lisäksi sen tiedon, että poika on tavattu useat kerrat näpistelemästäkin.

Tämä isku oli Ellulle monta kertaa kovempi kuin kaikki Juosepin ilmoitukset, nuhteet ja neuvot yhteensä. Olihan hänen tosi-ystävänsä sen sanonut ja hänellä ei suinkaan ollut mitään vihaa ja kateutta häntä vastaan. Siis se on ainakin tosi ja vielä hirveämmässä muodossa kuin Juoseppi oli sanonutkaan.

Kovin lujille pani tämä tieto Ellun. Hänen itsepintainen omarakkautensa ja luultu hurskautensa oli saanut semmoisen kolahduksen, ett'ei hän ollut osannut semmoista uneksiakaan, ja se teki hänet oikein sairaaksi. Hän ei syönyt eikä juonut moneen päivään paljon mitään ja useampina vuorokausina ei hän nukkunut ensinkään. Kova myrsky raivosi Ellun sielussa, sillä kaksi ristiriidassa olevaa mielipidettä taisteli siellä keskenään. Oli, näette, punnittavana: oliko vika hänen kasvatuksessaan, vai Wolmarissa, kun hänen täytyi kaikessa hyvydessään semmoista kuulla. Ehkä hän onkin ollut pojalle liian kova, liiaksi kurittanut häntä, mutta ei —; kenties on hän ollut liian löyhä kasvatuksessaan — niin, siinäpä se nyt oli — ehkä ja kenties —; oli miten oli, mutta lopullista selvää vaan ei tullut.

Taisteltuaan useampia vuorokausia tällöistä ankaraa sisällistä taistelua, tuli Ellu siihen päätökseen, että hän on liian pehmeästi poikaansa kasvattanut. Hän näki pojassaan semmoisen kovasydämisen ihmisen alun, joka ei vähällä kurilla ota heltyäkseen. Mutta maksoi mitä maksoi, hänen täytyi saada Wolmari nöyrytymään, tottelemaan ja siivoontumaan ja niin temmatuksi hänet pois pahalta ja vilpilliseltä tieltä.

Kun Ellu oli tullut tähän päätökseen, puski hän kaiken kiukkunsa ja vihansa Wolmarin niskoille. Hänen, tuon tottelemattoman ja kovasydämisen pojan syy se muka oli, kun hän sai tuommoista kuulla ja kärsiä. Kaikki häpeä, moitteen- ja nuhteen-alainen syytös, kaikki kärsimiset ja sielun tuskat, kaikki nämät olivat Wolmarin työtä Ellun mielestä, ja hän tunsu kauheasti kärsivänsä uppiniskaisen ja tottelemattoman poikansa tähden.

Ellu ei pieksänyt poikaansa heti noiden harmillisten uutisten kuultuansa, mutta sen enemmän haukkui ja sätti hän häntä. Ikene-irvissä ja hammasta purren pauhasi hän lakkaamatta pojalle, uhaten hänet hakata ja pieksää kananpaloiksi, ellei hän vaan parantaisi tapojaan. Usein hän tuota tehdessään puristeli ja huihtoi nyrkkejään aivan pojan nenän edessä ja silloin oli hänen hahmonsa muutuksissa, sillä ylönpalttinen viha kiehui hänen sydämessään; näyttipä siltä kuin Ellulla olisi täysi työ hillitessä itseään, ettei hän murskannut kappaleiksi tuota kahdentoista vuotiasta poikaansa.

Wolmari parka oli nyt ikäänkuin alituisessa hengenvaarassa. Hän ei uskaltanut puhua yhtäkään sanaa, ei tarpeekseen syödä eikä nukkua. Jos hän joskus vaipui uneen, säikähteli, vavahteli ja karjahteli hän niin surkealla ja sydäntäsärkevällä tavalla kuin tappaja olisi ollut takana. Niissä tapauksissa kavahti hän sängynlaidalle istumaan, eikä tointunut uneksimisestaan, ennenkun isä karjasi hänelle tahi lyödä läimisti kämmenellään selkään. Silloin poika päästi valittavan pienen äännähdyksen ja kytkähti jälleen vuoteeseen; eipä konstikaan, sillä tiesihän hän nyt, että hänellä on isä, joka kyllä pitää hänestä huolen.

Tästä lähtien rupesi Ellu kaikkialla vainuamaan Wolmarin jälkiä ja ottamaan vaaria hänen töistään. Kylillä käydessään hän kyseli salamyhkää ihmisiltä, oliko poika tehnyt mitään konnantöitä. Kantelijoita ja kielijöitä oli nyt ilmestynyt kosolta, kun he näkivät, että Ellu niitä halulla urkkii. Paljon puhuttiin nyt Wolmarin päähän totta, mutta paljon valhettakin. Sillä vaikka mikä ilkityö tapahtui kylässä, sai Wolmari sen kantaa, vaikkei kaikesta voitu todistaa ilkityötä hänen teokseen.

Ellu ei huolinut siitä mitään selvää ottaa, olivatko tehdyt rikokset Wolmarin tekoja vai ei, siinä oli kylläksi, kun vaan ne hänen tekemikseen sanottiin. Vihan vimmassa meni hän kotiinsa ja otti pojan käsiinsä ja niin sai hän omainsa ja muiden pahaintekojen edestä. Usein pieksi isä hänet vähiin hengin. Eräänäkin semmoisena kertana huusi poika kauheissa tuskissaan:

"Voi herra Jesus! Tappakaa, rakas isä, minut pikemmin, en minä tätä hirveää tuskaa jaksaks pitkälle kestää!"

Tylsistynyt äiti seisoj tavallisesti silloin vieressä, katsella tuijottaen tehtävään työhön, kiemurtelevaan ja parkuvaan poikaansa; näytti siltä kuin hän ei olisi täydellisesti tajunnut mitä siinä tehtiin, sillä hänen silmänsä kiiluivat niin kummallisesti. Kun leikki oli lussa, pani hän tavallisesti kätet ristiin rinnoillensa ja sanoi:

"Eipä Wolmarista miestä tullutkaan."

Kuitenkin koki äiti, ikäänkuin jonkunlaisella äitimäisellä vaistolla, lievitellä poikansa kurjaa tilaa ja voidella hänen rikki muokattua selkäänsä.

Tälläväläin olivat Ellun toiset pojatkin kasonneet ja varttuneet; nuorinkin heistä oli jo puhuva ja juokseva tenava.

Kun sitten vieraita tuli Ellulassa käymään, päivitteli Ellu yhtenä, kuinka hillimätön, räähkä, pahansisuijinen, tottelematon, ilkeä, epärehellinen ja raateleva hänen vanhin poikansa on. Ikäänkuin kerskaton selitti Ellu, kuinka usein hän on poikansa pieksänyt liki henkeä, eikä siitä kuitenkaan tuntunut mitään apua olevan. Tavallisesti lopetti hän puheensa sillä tuomiolla, ettei Wolmarista tule miestä pahastakaan, vaan suuri roisto.

Tämmöisien puhetten ja arvosteluin aikana oli Wolmari itse läsnä, katsellen kenkänsä nokkiin, uskaltamatta kertaakaan nostaa silmiänsä, katsoaksensa muita ihmisiä silmiin. Siinä olivat nuorimmat pojatkin, katsoa töllystelemässä vuoroin isäänsä ja vuoroin Wolmaria ja viimein kaikkia muita. Vieraat eivät tavallisesti osanneet sanoa tuommoiseen ilmi-antoon niin mitään, katsoivathan vaan pitkin nokkaansa. Siinä oli sortunut äitikin tylsämielisenä, mutta kun Ellu sanoi ettei Wolmarista miestä tule, niin hänkin sanoi: "eipä Wolmarista miestä tullutkaan." Silloin menivät nuorimmat veljet Wolmarin eteen ja sanoivat: "ei sinusta tule miestä, mutta meistä."

Tämmöistä oli Ellun kasvatustapa. Ei yhtään lempeää sanaa, ei yhtään rakkautta, jota luontokappalekin osottaa sikiöllensä. Ei yhtään vanhimman rakkautta osoittavaa tekoa, ei yhtään totuuteen neuvovaa ohjausta, eikä yhtään sydämellistä keskustelua. Vitsa, sorto, hirmuvaltainen ja ylimyksellinen ankaruus, ja tuomitseva valta aina vaan oli ylinnä.

Yhä enemmän kauhistutti ihmisiä Ellun kasvatustapa. He näkivät ja tunsivat selvästi, ettei sitä hyvä seuraa. Usea ihmisrakas ihminen kävi asiatsyten Ellulassa siinä tarkoituksessa, että saada Ellun mielipidettä siinä suhteessa muuttumaan. Varovasti koettivat he Ellua oikaista siihen suuntaan, että tämän tulisi lempeämmin ja ihmisellisemmästi lapsiansa kohdella, koska hän kovuudellansa saattaisi heidät vasten tarkoitustansa saattaa turmioon.

Ellu ei myöntänyt kenellekään, että hänen kasvatustapansa oli väärä. Mutta miten lienee ollutkaan, havaittiin hänessä kuitenkin jonkunlainen muutos. Nuorimpia lapsiansa rupesi hän perin toisella tavalla kohtelemaan kuin Wolmaria. Heidän pikku-rikoksistaan kolhi ja maksii hän heitä kyllä armottomasti, mutta kun pienokaiset panivat pitkävetaisesti suunsa väärään ja rupesivat sitten hitaasti itkeä marisemaan, otti Ellu heidät syliinsä, taputteli heitä poskille ja päähän. Samassa painoi hän heitä rintaansa vasten, lausuillen: "oliko isä paha? Joko isä löi? Älä ole, pienokaiseni, milläsikään — ei isä enään ole paha ... kävikö kipeästi? Isän poikahan se on. — — Sinusta tulee mies, mutta ei Wolmarista," ja monta muuta semmoista sanoi isä.

Tämmöisellä kohtelulla istutti Ellu nuorimpiin lapsiinsakin tottelemattomuutta ja pelottomuutta. Sillä kun he tiesivät, ettei siitä sen pahempaa seuraa, eivät he noista kopposista olleet taallaankaan, vaan olivat kynsin hampain kiinni joka paikassa pahuudessa. Mistä heitä enimmäk kiellettiin, siihen he parhaiten pyrkivät, ja jos joku otti heidät kiinni, estääksensä heitä pahuutta tekemästä, käpertyivät he käteen kuin kissa ja purivat kuin koira. Kun he ulos pääsivät, koettivat he kiireen kautta ehättää niin vaarallisille paikoille, kuin suinkin saatavissa oli. He kiipesivät huonetten katoille, tikapuiden ylimmäiselle puolalle, heittivät itsensä ripuksiin kaivon suuhun ja moneen muuhun semmoiseen paikkaan, missä vaan jotakin vaaraa oli. Kun heitä sitten hätäillen haettiin, kokivat he olla hiljaa kuin hiiret siihen asti, kun heidät huomattiin. Kun he sitten huomattiin, kokivat he näyttääntyyä niin vaaranalaisilta kuin suinkin mahdollista oli, huutain hoilaten täydeltä kurkkua, niinkuin hengen hädässä.

Niin, tämmöistä jälkeä oli Ellun lievennetty kasvatustapa tehnyt hänen nuorimmissa pojissaan, joihin

hän nyt pani kaiken toivonsa.

V.

Erään varakkaan ihmis-ystävän kävi kovin sääliksi Wolmari-raiskan kurja tila. Oikein omantunnon asiana oli se vaivannut häntä kauvan aikaa. Myötäänsä mielti hän keinoja poika paran auttamiseksi, mutta eipä niitä ollut niin helppo löytää. Vihdoin luuli hän keinon keksineensä, ja hän lähti tallustelemaan Ellulaa kohden.

Huoneessa ei ollut muita kuin nuorimmat pojat ja heidän äitinsä ja piikatyttö.

"Missäs isänne on?" kysyi vieras.

"Hän on kylässä," vastasi tyttö.

"Entäs Wolmari?"

"Meni ulos joku aika sitten; olisiko mennyt Hakkilaan," arveli piika.

"Mitä te Wolmarilla tekisitte, joka on niin pahankurinen," puutui Nestori puheeseen.

"Mutta saattaahan siitä vielä tulla siivo poika," sanoi vieras.

"Ei siitä tule, vaikka isä kovasti pieksää," väitti Nestori.

Samassa tuli Wolmari huoneeseen.

"Kylläpä siellä metsässä on lunta jo kelpolailla ja jotenkin kirpeä pakkaneenkin siellä on... Kävin jänisansojani katsomassa," sanoi Wolmari ja tuli vierasta tervehtimään.

"Se valehtelee... Ei se ole ollut kuin mäkeä laskemassa," ehätti nuorin veli sanomaan.

Wolmari loi vieraasen aran silmäyksen, eikä ollut kuulevinaanakaan Hjalmarin muistutusta. Hän katsoa vilautti ympäri huonetta ja meni sitten nurkassa olevan kaapin päällä olevia kaluja kapistelemaan. Kauvan ei hän ollut siinäkään. Yhdessä ja toisessa paikassa koetti hän istua, mutta hyvä ei näyttänyt olevan missään. Vihdoin palasi hän taas tuon kaapin luo.

Vieraan mielestä tuntui kovin sopimattomalta, että tuommoiset pienet tenavat parjasivat veljeään ja vielä noin julkisesti, Wolmarin itsensä kuullen. Sentähden sanoi hän:

"Ei sitä niin rumasti saa sanoa omasta veljestänsä, että hän valehtelee; ehkä hän kävikin jäniksen ansoillaan."

"Eikä käynyt... Ja miks'ei saa sanoa, kun hän kumminkin on valehtelija," intteli pikku veli.

"Mistä sinä sen tiedät?"

"Sen on isä sanonut."

"Kyllä te nyt liiaksi sorratte Wolmaria. Hänestä voipi tulla parempi mies kuin teistä, vieläpä vaikka pappi," koki vieras puolustella.

"Mitäs linnusta ... joka on varaskin, ja senkin on isä sanonut ... mutta minusta tulee pappi eli muu iso herra," ennusteli tuo pieni orakeli.

Wolmari vilkasi taas vierasta silmiin ja rupesi kiireemmästi sioittelemaan kaapin päällä olevia kaluja.

Samassa astui Ellu huoneeseen.

"Siinäkö sinä, roiston-alku, taas olet?" sanoi Ellu ja vatkasi poikaa isosolkisella nahkavyöllä selkään, sillä sen hän sattui silloin käsiinsä saamaan.

Poika hypähti kohoksi, niinkuin käärmeen pistämänä, meni penkille istumaan ja istui siinä mykkänä kuin kala.

"Tuo poika minulle tuottaa sanomatonta harmia ja mielipahaa. Hänestä ei näy kurittamallakaan saavan ihmistä. Kaikki konnan koukut on hän jo oppinut, yksin varastamaankin," sanoi Ellu sitten.

"Kuulittehan nyt, valehtelinko minä," sanoi Hjalmary.

"Pidätkö, penikka, suusi siinä," sanoi isä.

"Minulla olisi teille asiaa: ettekö pane Wolmaria kansakouluun?" aloitteli vieras.

"Kansakouluun?! Mitäs hän siellä tekisi?!" kysyi isä ihmetellen.

"Oppisihan siellä aina jotakin."

"Hän ei menestyisi siellä kuitenkaan, sillä pian tekisi hän semmoisen roimeen, että hänet täytyisi eroittaa pois koulusta," arveli Ellu.

"Ei Wolmaria saa panna kouluun, sillä ei hänestä tule miestä kuitenkaan, mutta minusta tulee, minut kouluun pitää panna," sanoi Nestori.

"Osaatko tukkia suusi, vai mitenkä on?" sanoi isä ja katsoi poikaa vihaisesti silmiin.

Poika venytti naamansa pitkäksi kuin kalalahturi ja lähti kävellä murristelemaan pois; näytti siltä kuin hän olisi ajatellut: "älä huoli."

Vierasta kovin kummastutti tuo tapa, millä Wolmaria kohdeltiin. Hänen säälikseen kävi se sortotila, jota poika sai joka tilaisuudessa kaikilta kuulla, saamatta ainuttakaan lempeää ja ystävällistä sanaa. Hän oli kyllä kuullut, että poikaa nurjasti ja kovasti kohdellaan, mutta ei hän likimainkaan arvannut häntä noin tylästi ja sydämettömästi pidettävän. Tämän kaiken huomattuansa, tuli vieraalle sitä suurempi halu saada poika kouluun ja koettaa saada häntä sen kautta ihmistymään. Sentähden sanoi hän:

"No, mutta toimitetaan kuitenkin poika kouluun, minä luulen, että se vaikuttaisi häneen terveellisesti; kyllä minä maksan kaikki kulutukset hänen edestään ja hän saa vapaan majapaikan ja ruo'an meillä."

"Jos se nyt kerran asia siksi tulee, niin kyllä kaiketi minäkin voin hänet kouluun kustantaa," sanoi Ellu.

"Niin taikka näin, sama se; pää-asia on vaan se, että toimitamme pojan kouluun," sanoi vieras.

"Kun nyt sitä niin hartaasti haluatte, niin totta menköön," myönsi isä vihdoin.

Koko keskustelun ajan oli Wolmary ikäänkuin omantunnon vaivassa. Välisti loi hän aran silmäyksen isäänsä ja toisin ajoin katsoi hän vierasta silmiin niin luottavasti ja rukoilevaisesti; näytti siltä kuin veri olisi hänen kasvoissansa muutellut. Kun hän kuuli isänsä viimeisen lauseen, loistivat hänen silmänsä ilosta. Eipä kummakaan, sillä osoitettiinhan hänelle nyt ihmisyyttä.

Heti tuon keskustelun jälkeen ruvettiin Wolmaria laittamaan kouluun lähtemään. Voi kuinka iloinen hän nyt oli. Kaikki tuo ankara arkuus ja väipästelevä ujous, joka oli hänen varsinainen luonteenominaisuutensa, näytti hetkessä kadonneen kuin kaste maahan. Avosydämisesti puheli hän asioita, samassa hyörien ja pyörien kaikenlaisissa valmistuspuuhissa. Pian nämät olivatkin valmiina ja niin lähti poika vieraan mukana astelemaan kylään, jossa koulu oli ja jossa nyt juuri lukukausi alkoi.

Tiellä mennessä oli Wolmary hyvin kehkaantunut uuden yrityksensä tähden. Vapaasti puheli hän kaikenlaisista asioista tuolle hyvälle matkakumppanilleen, joka niin paljon hänelle hyvää soi ja johon hän ehdottomasti luotti; tuntuipa siltä kuin hän olisi halunnut avata sydämensä syvimät tunteet hänelle.

"Kyllähän sitä minuakin pahaksi sanotaan ja paha minä olenkin, mutta pahaksi sitä semmoisella pidolla tuleekin kuin minullakin on. Kaikki minua sortaa ja tuo isäkin niin kovasti... Välisti minun täytyy tapella, vaikken tahtoisikaan, sillä kaikki minun päälleni käyvät, tavasta suurissa parvissakin. Niin — kupeenikin on revennyt. Eräänä kertana hyökkäsi koko poikaparvi päälleni ja täytyihän minun ... siinä se meni... Hyvä Jumala! Kyllä taisi terveys mennä ijäksi... En ole tohtinut sanoa sitä kenellekään, eikä sitä isäkään tiedä... — Mutta nyt koetan tulla paremmaksi," tuumaili Wolmary vähän liioitellen ja kyöneleet nousivat hänen silmiinsä.

Niin. Seuraavana päivänä kirjoitettiin Wolmary kouluun. Voi kuinka hyvä hänestä oli siellä olla. Opettaja oli hänelle niin hyvä; hän neuvoi, ohjasi ja opetti häntä niinkuin kaikkia muitakin ja piti samassa arvossa kuin toisiakin. Ja Wolmary toivoi — toivoi voivansa parantua.

Wolmarin koulutoverit olivat hänen vanhoja riitakumppaneitaan. Nämät katselivat häntä toiselta

kannalta kuin opettaja, majatalon väki ja moni muu. He tunsivat hänet pahankiskoiseksi, riidanhaluiseksi ilkiöksi, jota vastaan täytyi olla aina varoillansa, jos tahtoi säilyttää korvuksensa eheinä; vieläpä he tiesivät senkin, että Wolmari on näpistelijäkin, joka kaikista maineista oli kaikkein pahin. Tämän tähden koko koululiuta, ikäänkuin itsestensä liittoontui vastustamaan tuota ilkiötä, joka heitä niin monta kertaa oli löylyttänyt.

Kuitenkin kävi ensimmältä kaikki hyvin. Luokalla ei kukaan mitään yrittänyt, sillä he aluksi ujostelivat ja ikäänkuin tunnustelivat toisiansa, miltä nyt rupeaisi tuntumaan näin vastakkaisin olo. Opettajan silmän alta poissa ollessa rupesi vähitellen väli kuitenkin käymään riitasaksi. Toverit eivät malttaneet olla Wolmaria muistuttamatta ja sättimättä entisistä väleistä, ja uskoen olevansa nyt hyvässä turvassa, kävivät he häntä tuuppimaankin. Wolmari koki väistellä heitä minkä voi, mutta vaikka kuinka vähän hän olisi torjunut hyökkäyksiä, hyökkäsi kohta koko lauma hänen kimppuunsa. Semmoisissa tapauksissa syntyi tappelu ja silloin ei suinkaan Wolmari säästännyt, vaan antoi oikeaan ja vasempaan, niin että silmät tulta iskivät ja korvukset kuumana kähisivät. Pahimmin saaneet tästä huutamaan ja opettajalle sekä vanhimmilleen kantelemaan.

Tämmöiset jupakat eivät olleet kovin harvinaisia ja usein piti näiden johdosta pitää tutkinnoita. Niissä kävi selville, että melkein aina oli muut kahakan alkaneet ja syyttä tarpeetta yhdellä tai toisella tavalla ärsyttäneet Wolmaria. Näissä tilaisuuksissa oli hän hyvin arka ja pelkäsi niin, että oikein vapisi. Hän koki puolustella itseään, luvaten samassa hartaasti, että hän kokee välttää kaikkea riitaa. Nöyrästi pyysi hän aina, ettei häntä pantaisi pois koulusta, sillä silloin tulisi hänelle kovat ajat; tuntuipa todellakin siltä, että Wolmarilla on totinen halu tulla paremmaksi.

Ensimmältä nuot tutkinnot päättyivät siihen, että molemmille puolille annettiin muistutuksia ja nuhteita, ja samassa kehoitettiin heitä noudattamaan keskenänsä rauhaa ja hyvää sopua sekä hyvää järjestystä.

Ajaksi tämä auttikin, mutta ei kauvaksi. Muista erillään oleili Wolmari välitunneillakin, kokien sitenkin vältellä eripuraisuutta ja riitaa, vaan toiset eivät niin tehneet. Jo sekin herätti toverien seassa ylönkatsetta Wolmaria kohtaan, kun hän heistä niin erillään asusti, ja yhä lujempaan juurtui heissä se mielipide, että hän on ylenkatsottava, huonompi heitä, eikä ole siitä syystä mahdollinen heidän kanssaan yksissä olemaan.

Kun tämmöiset mielipiteet pääsivät kerran vallalle toveristossa, väljensi se yhä suuremmaksi sitä väylää, mikä ennestäänkin oli heidän ja Wolmarin välillä. He katselivat ja kohtelivat häntä niinkuin täydellistä yhteiskunnan hylkyä, joka on vaan täynnä kaikenlaista pahuutta ja ilkeyttä ja joka olisi turmelevan mätähaavan tavoin juuritettava pois heidän keskeistensä. He kuiskuttelivat keskenänsä kaikenlaisia pilkka- ja komppasanoja hänestä. Rohkeimmat ja uskaliaammat heistä pitivät tahallansa niin isoa ääntä, että Wolmari helposti kuuli jokaikisen pilkkasanan, mitä he suustaan laskivat ja silloin loi hän heihin synkän ja epäilevän katseen. He rupesivat Wolmaria keskenään kutsumaan "Ellun Wolkoksi" ja tästä uudesta nimestään ei Wolmari ensinkään pitänyt.

Huolimatta kaikista tutkinnoissa annetuista nuhteista, varoituksista ja neuvoista, paheni vaan Wolmarin ja toisten toverien väli pahenemistaan. Opettaja ei tiennyt kaikesti tästä mitään, sillä hänen silmiään koettiin kaikin tavoin välttää ja hän kohteli edelleenkin Wolmaria samalla rakkaudella kuin ennenkin. Wolmari oli hyväpäinen poika ja oppi läksynsä ikäänkuin itsestensä. Tämän tähden opettaja erityisesti kiitti kaikkien oppilasten kuullen häntä.

Koulun oppilaista oli Pakkarin Aappo niminen poika kaikkia muita isompi ja rotevampi. Hän piti itsestensä niin paljon, että luuli voivansa uhitella omin neuvoinsa Wolmarille; hän oli kauvan, kynsiänsä hivoen, etsinyt tilaisuutta siihen.

Oli taasen vapaahetki ja Wolmari seisoskeli erillään toisista, kuten ennenkin.

"Mitäs Ellun Wolkko täällä yksinäisyydessään miettii?" sanoi Aappo, kävellen Wolmarin luo ja tarttuen samassa hänen rinnuksiinsa.

"Anna minun olla rauhassa," sanoi Wolmari ja riuhtasi itsensä irti.

"Katsopas tätä," sanoi Aappo ja vanui toisen kerran kiinni.

"Mitä minusta tahdot?" kysyi Wolmari kiivaasti ja kiskasi itsensä taasenkin vapaaksi.

"Aionpa tarkastella, onko selkäsi parannut terveeksi isäsi pieksämisistä ja onko Pönttö-Jussin linkkuveitsi lakkarissasi," sanoi Aappo pisteliäästi, vanuen kahta kiivaammasti Wolmarin rinnuksiin.

Wolmarin silmät iskivät tulta. Hän oli joku aika takaperin käähminyt itselleen Pönttö-Jussin linkkuveitsen, ja se oli saatu häneltä takaisin. Häntä solvaistiin ja häväistiin niillä vioilla, joita hän

itsekin kaikkian enimmän häpesi ja joista hän nyt oli tahtonut päästä. Silmänräpäyksessä käsitti hän, ettei hänellä ole mitään armahtamista ja anteeksiantamista ihmisiltä odotettavana.

Nyt ei Wolmari pyrkinyt erilleen solvaisevasta vastustajastansa. Villipedon lailla tarttui hän kynsin hampain Aappoon kiinni ja yks, kaks, oli tämä Wolmarin alla. Siinä hän peittoi ja repi häntä minkä suinkin voi ja Aappo päästi surkean hätähuudon. Toiset pojat riensivät Aapon apuun, mutta silloin sai Wolmari käteensä lähellä olevan puunkappaleen ja tällä huimi hän oikeaan ja vasempaan, eteensä ja taaksensa, oikein Sven Tuuvan tavalla, ja niin hän ajoi hyppyyn kaikki pojat. Siinä rymäkässä sai moni Wolmarilta pahoja kopposia. Aappo maata kellitti kentällä, eikä päässyt paikalta päkätämään, sillä Wolmari oli kopassut häntä ronkkaan, niin että jalka meni voimattomaksi. Kaikki huutaa volisivat yhteen ääneen, toiset saatuin mäkköstensä tähden, toiset peljästyksen vuoksi; Wolmari ei vaan itkenyt, synkkänä seisoi hän erillään muista, katsoa tuijottaen pitkin nokkaansa yhteen ja samaan paikkaan.

Opettaja kuuli tuon metelin. Hän riensi paikalle ja nytkös kaikki yhdestä suusta hänelle itkusuussa kantelemaan ja päivittelemään, kuinka Wolmari heitä taasenkin on pahoin pidelty ja pieksänyt.

"Lähtekää nyt luokalle; tästä täytyy taas pitää tutkinto. Mutta minua kovin harmittaa, kun ette te ole vähääkään ihmisiksi, vaikka kuinkakin teitä koettaisi neuvoa, ohjata ja varoittaa," sanoi opettaja ja siihen se asia sillä kerralla jäi.

Kun pojat menivät kotiinsa, kantelivat he siellä vanhemmilleen, kuinka häijy ja räähkä Wolmari on ja kuinka hän on heitä taasenkin aseensa kanssa pieksänyt ja rääkännyt. Vaikka monikin vanhin, tuntien Wolmarin todellisen tilan, surkutellen ja säälitellen katsoivat pojan elämän kovuutta ja olisivat niin mielellänsä lievennelleet sitä, tuntui se toki sietämättömältä, että kaikki muut pojat olivat hädässä hänen koulussa ollessa. Seuraus kaikesta tuosta oli semmoinen, että yksi ja toinen sekä Wolmaria sääliväisistä että säälimättömistä, kansakoulussa olevien poikien vanhemmista, kävi koulun johtokunnan esimiehen luona vaatimassa Wolmarin eroittamista pois koulusta.

Tutkintopäivä tuli. Johtokuntakin tuli paikalle, sillä esimies oli kutsunut kaikki jäsenet silloin koululle saapumaan; useita lasten vanhempia oli myös paikalle tullut. — Tutkintoa aljettaissa kehoitettiin kaikkien puhumaan totuutta. Kaikki oppilaat kannustivat Wolmaria, sanoen, kuinka Wolmari taasenkin syyttää tarpeetta heitä pieksi aseella, että moni heistä on ihan vaivaisena ja uhkasivat erkaantua pois koulusta, ellei Wolmaria eroiteta.

"Tietääkö kukaan vielä mitään tähän asiaan; onko se kaikki totta, mitä nämät ovat sanoneet?" kysyi johtokunnan esimies.

"Ei se ole kaikki totta," kuului lapsen kimakka ääni.

Kaikkein silmät kääntyivät ääntä kohden ja silloin havaittiin, että sanoja oli kaikkein nuorin ja pienin koulun oppilas, tuo lihava ja palleroinen Värnön torpan Aape.

"No, kuinka se sitten oikein on, Vape? Tulepas tänne lähemmäksi selittämään," kehoitti johtokunnan esimies.

Poika tuli punastellen.

"Alapas nyt, Vape," sanoi esimies.

"Wolmari ei alkanut riitaa, vaan sen teki Pakkarin Aappo."

"Millä tavalla?"

"Hän sanoi Wolmaria Ellun Wolkoksi ja sanoi tahtovansa katsoa, onko hänen selkensä kerinnyt parata isänsä pieksämisestä; niin ja hän sanoi koettelevansa, onko Wolmarin lakkariissa Pönttö-Jussin linkkuveitsi... Niin teki Aappo, vaikkei Wolmari puhunut hänelle mitään," selitti pikku puolustaja.

"Hetikö Wolmari löi?"

"Eikä lyönyt. Kahdesti repi hän itsensä irti Aapon kynsistä ja pyysi että antaa hänen olla rauhassa."

"Mutta sitten?"

"Mutta sitten kuin Aappo kolmannen kerran vanui kiinni Wolmariin, suuttui hän."

"Löikö Wolmari sitten?"

"Löi ja oikein kovasti."

"Puulla?"

"Ei hänellä silloin vielä puuta ollut."

"Löikö Wolmari muitakin?"

"Löi."

"No, minkä vuoksi hän muita löi?"

"Sen tähden kuin hekin menivät Wolmarin päälle."

"Milloin hän sitten puulla löi?"

"Silloin kun he joukolla hätyyttivät Wolmaria."

"Löikö hän oikein kovasti?"

"Löi se, ja ketä vaan sai."

"Mitäs muut pojat sanovat tästä Vapen todistuksesta?" kysyi esimies.

"Vape valehtelee," ehätti Pakkarin Aappo sanomaan.

"Mitäs muut pojat, kumpi näistä valehtelee?"

"Vape valehtelee," vastasi yht'aikaa usea ääni.

"No, mitäs Wolmarilla on tähän sanomista?" kysyi esimies.

Wolmari ei vastannut tähän kysymykseen mitään. Silmät maahan luotuina seisoivat hän vaan. Moneen toviin kehoitettiin häntä jotakin sanomaan, mutta turhaan, sillä mykkänä pysyi hän. Kenties tunsi hän tunnossaan, että hänen kohtalonsa on nyt ratkaistu.

Pojat saivat nyt poistua ja johtokunta jäi opettajan kanssa neuvottelemaan. Esimies ja joku muukin oli sitä mieltä, että muissa on yhtä paljon vikaa kuin Wolmarissakin ja että häntä jo kovan isänkin vuoksi olisi sääli koulusta eroittaa. Mutta enemmistö taas arveli, että Wolmari kuitenkin edelleenkin tulisi olemaan kaiken riidan ja pahan synnä ja niin vaikuttaisi pahaa koulun oloissa, ja tämän tähden olisi paras hänet eroittaa koulusta.

Tämä tuli päätökseksi ja Wolmari kutsuttiin kuulemaan tuomiotansa. Synkkänä ja alakuluisena otti hän vastaan tämän hirveän sanoman. Kyönelet kiiluivat hänen silmissänsä, kun hän mykkänä kuin hauta, kävi puristamassa johtokunnan jäsenten ja opettajan kättä hyvästijätöksi. — Sitten poistui hän kouluhuoneesta.

Wolmarille tuli nyt kovat ajat. Kolkko, synkkä ja epäilyksen alainen tulevaisuus ammoitti kauhean kitansa, nielläkseen hänet, eikä apua kuulunut kustaankaan. Hän oli vakaasti päättänyt parantaa vilpillisen elämänsä ja pyrkiä mieheksi, mutta turhaan, sillä armoa ei ollut odottaminen kylässä eikä kotona; syytöksiä, tuomioita ja rangaistuksia vaan kaikkialla.

Tämmöisiä näkökohtia ja ajatuksia risteili yhtenä pyrynä Wolmarin sielussa. Tämä saatti hänet niin kovaan hätään, että hänen joka jäsenensä vapisi ja sydän löi yhtenä mylläkkänä.

"Mihin minä menisin, kuhun pakenisin, sillä paeta nyt tuntuisi tarvitsevan? Missä löytäisin armoa ja turvaa? Pakeneisinko maailman ääriin, pois tuttuja ihmisiä näkyvistä ja kuuluvista, outojen ihmisten pariin? — Mutta ei, sillä mikä minusta siellä tulisi ja millä itseni elättäisin, sillä olenhan vielä niin vähäväkinen. Jospa isä minua vähäkään armahtaisi, jospa hän sanoisi yhdenkään lempeän, neuvovan ja ohjaavan sanan! Niin, niin — jospa, jospa ... mutta sitä ei hän tee, hän peittoaa vaan minua niinkuin maan-matoa, tietämättä mitään säälistä, armosta ja anteeksiantavaisuudesta.

"Mutta miksi minun pitää olla tämmöinen? Miks'en minä voi hillitä itseäni? Miks'en minä nöyryy, vaikka minua kuritetaan ja rangaistaan? Miksi minun sydämeni on niin kova ja paatunut ja mistä tämä kaikki tulee? Miks'en minä voi tyyneesti kärkeä sitä ainaista sortoa, vainoa ja pieksämistä, joita minä niin runsaasti osakseni saan? Niin, miks'en, — siihen en löydä vastausta. Onneton olen, onnettomin koko maailmassa, mutta mikäpä auttaa."

Tämmöisiä ajatteli Wolmari ja hän itki niin paljon, että oli vedeksi muuttua. Mutta vaikka kuinkakin hän olisi miettinyt, ei hänellä ollut muuta neuvoa kuin lähteä kyynelsilmissä tallustelemaan kovaa kotia kohden.

Ellu oli jo ennen pojan kotiin tuloa saanut tiedon tuosta koulussa tapahtuneesta kahakasta ja Wolmarin koulusta eroittamisesta. Tämän kaiken kuultuansa, puskuu isässä kauhea viha poikaansa vastaan. — En henno tällä kerralla lukijaa kauhistuttaa yksityiskertomuksilla siitä hirveästä rangaistuksesta, minkä Wolmari tästä sai. Mainitsen vaan sivumennen, että Ellulla oli kätöksä jo monta vankkaa patukkaa Wolmarin varalta, ennenkuin hän kotiinkaan tuli ja että hänellä kotiin tultuansa oli kuuma iltanen.

VI.

Tämmöisessä kovassa koulussa kasosi Wolmari siihen määrään asti, että hänestä alkoi olla jotakin työn-apua. Ellu oli nyt keksinyt uuden kasvatustavan Wolmarille, sillä hän tahtoi hänestä tehdä miehen, maksoi mitä maksoi. Ei niin ajatellen, että hän olisi kuria vähentänyt, ei, sillä kyllä kuri oli yhtä ankara ja kova kuin ennenkin; eikä niinkään, että isä olisi sanalla ja hyvydellä poikaansa ohjannut ja neuvonut enemmän kuin ennenkään —; kaukana siitä, sillä yhtä jylhy, yhtä ankara oli hän kuin ennenkin. Se eroitus oli vaan entisen suhteen, että hän tahtoi poikansa aina pitää silmänsä edessä ja sillä tavalla joka aika valvoa hänen toimiaan ja tekojaan. Oliko isä työssä kotona taikka kylässä, piti Wolmarin olla aina hänen ohellansa. Synkkänä ja epäilevänä oli poika isänsä rinnalla kaikenlaisessa työssä, kokien tehdä sitä vointinsa mukaan. Tuon tuostakin loi hän vakoovan ja aran silmäyksen ankaraan isään, saadaksensa tietää, oliko piakkoin jotakin iskuja odotettavissa. Tämä tapa teki pojan väipästelevän ja salakavalan näköiseksi. Synkkänä ja ankarana näköisenä teki isäkin työtänsä. Hän ei puhunut pojallensa päiväkausiin ainuttakaan sanaa, ei hyvää eikä pahaa, oli vaan niinkuin ei ketään olisi ollut likimaissakaan. Voi kuinka mieluista olisi Wolmarista ollut, kun isä olisi jonkukaan hyvän ja ystävällisen sanan hänelle sanonut, ja nähnyt hänen suunsa kerrankaan hymyssä, mutta niitä ei tullut; yhtä mahdollinen olisi ollut pyytää tähtiä taivaalta putoamaan kuin saada isältä semmoista nähdä ja kuulla. Ei pienintäkään neuvoa ja ohjausta antanut isä pojallensa missään työlaadussa, vaan pojan täytyi katsoa tarkoin perään, miten isä teki ja kokea seurata sitä. Ellei työ onnistunut, sai poika ankaroita iskuja kirvesvarresta, höylänpäästä ja muista semmoisista.

Semmoista se oli Ellun uusi ja viimeinen parantava kasvatustapa, mutta Wolmari oli mielestään heittänyt parannuspuuhat pois, sillä hän näki, ettei hän voi sitä tehdä.

Ellu kulki nytkin usein kylässä nikkaroimassa, kuten ennenkin. Näilläkin retkillä oli Wolmari aina mukana. Yhtä synkkää, yhtä kylmää ja kuollutta oli elämä siellä kuin kotonakin, ja toisiaan tutkivina ja kammovina tekivät isä ja poika äänettöminä työtä. Samanlaista se oli muidenkin ihmisten kanssa tuon puhumisen laita, sillä Ellulta ei räkännyt monta sanaa kenellekään; on taikka ei, oli hänen lyhyt vastauksensa jollekin kysyjälle. Ellu ei kärsinyt mainittavan ainuttakaan sanaa Wolmarin kouluyrityksestä ja jos mitä tietä ja missä tarkoituksessa siitä joku yritti puhumaan, suuttui hän silmittömäksi. — — —

Oli kevätkesä. Ellu oli ottanut nikkaroidaksensa kylässä ison pytingin ja siellä kävi hän joka päivä työssä; tietysti Wolmari oli aina mukana. Pyhiksi tultiin kotiin.

Eräänä pyhä-aamuna tuli Wolmari varhain Hakkilaan; eivät kaikki olleet vielä ylöskään nousseet. Hän oli hyvin alakuloisen näköinen ja kysyi heti Paavo. Heillä oli jo kauvan ollut hyvät välit ja sen vuoksi ei Wolmarin tulo heitä ensinkään kummastuttanut; se vaan oli heidän mielestensä outoa, kun hän niin varhain tuli.

"Miksi näin varhain liikkeellä olet ja olet niin murheellisen näköinen?" sanoi Paavo, tullen tervehtimään Wolmaria.

"Enhän minä mitenkään murheellinen ... lähde nyt minun kanssani ulos, että saadaan haastella, siellä on niin kaunis ilma," sanoi Wolmari.

He menivät.

Ilma oli todellakin kaunis. Kesäinen aurinko oli juuri noussut ja loi lämpöä ja valoa pilvettömältä taivaalta tyyneeseen aamu-ilmaan. Linnut lauloivat aamuvirttänsä, niin että metsä kaikui ja luonto uhkui rauhasta ja rakkaudesta.

"Lähdetään saunaan haastelemaan," esitteli Wolmari.

"Täällä ulkona on niin vilpponen, ollaan täällä," vastusti Paavo.

"Niin, mutta siellä olisi niin rauhallinen," sanoi Wolmari.

"Ei meitä täälläkään mikään häiritse; mennään tuonne mäenrinteelle istumaan," esitteli Paavo vuorostaan.

Ja sinne he menivät.

"Etkö lähde nyt minun kanssani meille?" pyyteli Wolmari, kun he olivat rinnakkain istuneet kivelle mäenrinteellä.

"Mitäpä minä siellä tekisin."

"Olisithan minulla kerrankaan kumppanina; ethän ole meillä käynyt moneen aikaan."

"Isäsikään ei pidä siitä, että minä teillä käyn."

"Ei isä ole sinulle vihanen, sen tiedän var..."

Samassa kuului pieni rasahdus poikien seljän takaa.

Wolmari hyppäsi ylös kuin paukka, kuultuansa tuon rasahduksen ja silmäili hätäntyneen näköisesti ympärillensä.

Samassa tulla lyyhäsi jänis metsästä aukialle aivan poikien lähellä ja pian sen jälkeen kettu, jälkimmäinen nähtävästi einepalan ajossa.

"Miksi sinä noin kovin arka olet?" kysyi Paavo, kun he taas olivat istuneet.

"En miksikään," vastasi vaan Wolmari alakuloisesti.

"Oletko ollut viimeviikolla isäsi kanssa nikkaroimassa?" kysyi Paavo, ikäänkuin saadakseen jotakin virkeämpää puheen-ainetta.

"Olen."

"No, mutta puhu nyt, herran tähden, jotakaan," sanoi Paavo, katsoen ja oudoksuen vähäpuheista ja alakuloista kumppaniaan.

"Lähde nyt, hyvä Paavo, meille, minun on niin paha olla," sanoi Wolmari.

"Minkätähden sinun on paha olla?"

"Ei minkään tähden, mutta lähde nyt vaan, jos minulle olet anteeksi antanut," sanoi Wolmari ja hänen äänensä värähteli.

"Minä en ensinkään ymmärrä sinua, mutta kun harras halusi tuntuu olevan, saadaksesi minut mukaasi, niin minä lähden; ensin kuitenkin käyn ilmoittamassa vanhemmilleni," sanoi Paavo.

Vanhemmat varasivat Paavoja, että hän olisi Wolmarin kanssa varuillansa, sillä hänellä saattaisi olla petos mielessä, kuten usein ennenkin.

"Eipä siitä hätää; kyllä minä nyt jo häneltä puoleni pitäisin, jos hän yrittäisikin, eikä hän yritäkään," sanoi Paavo vähän itserakkaasti.

Wolmari ja Paavo lähtivät. Wolmari oli tiellä yhtä vähäpuheinen kuin Hakkilassakin ollessansa. Lähempänä kotoansa esitteli hän nytkin, että mentäisiin heidän saunaan.

"Miksi sinä nyt näin kauniilla ilmalla niin halusta saunaan pyrit?" kysyi Paavo.

"Ilman aikojaan vaan. Onhan siellä niin vapaa olla, enkä minä viitsisi tupaan mennä," selitti Wolmari.

Kun he tulivat Ellulaan, menivät he saunaan, niinkuin Wolmari oli esiteltyt. Sauna oli hyvän matkan päässä asuinhuoneesta. Saunaan tultua silmäili Wolmari arasti ympärilleen; oli niinkuin hän olisi jotakin peljännyt tai etsinyt. Sitten nousivat he lavoille ja panivat pitkällensä, kumpikin eri lavolle.

"Eihän täällä ole liian kuuma ja täällä on niin rauhainen meidän olla," sanoi Wolmari.

"Eipä kylläkään, varsinkaan kuin avaamme yli-akkunan," vastasi Paavo ja avasi samassa akkunan.

"Voi, Paavo! Ei minusta tule miestä," sanoi Wolmari surullisesti ja huokasi raskaasti.

"Miks'ei sinusta voi ihminen tulla, niinkuin kaikista muistakin, kun vaan koet vakauttaa itsesi," sanoi Paavo ja häntä alkoi kauhistuttaa Wolmarin salaperäinen umpimielisyys.

"Ei minusta tule, enkä minä voi tulla tämän paremmaksi, sillä minua pidetään niin pahasti ja tuo isäkin on niin kova..."

Samassa narahti saunan ovi ja joku ihminen astui saunaan.

Hätäisesti silmäsi Wolmari tulijaa ja yhdellä hypäyksellä oli hän pystyssä kuin ammuttu nuoli. — — Ellu oli oven suussa.

"Voi herra Jesus!" rupesi Wolmari huutamaan täydeltä kurkkua.

Kylmästi ja tyyneesti sanoi Ellu:

"Mene sinä, Paavo, pois, meillä on Wolmarin kanssa täällä kahdenkeskistä selvittämistä."

Samassa sieppasi hän huutavan ja vapisevan pojan tukasta päätänsä myöten kolinkolia lavolta penkin viereen lattialle. Ei olisi luullut jääneen poikaan yhtään luunsolmua terveeksi, niin ankara ja armoton oli tuo lavolta putoaminen.

Penkin alta veti Ellu kokonaista kolme hienoista koivunvarvuista palmikoitua paksua patukkaa, joiden latvat olivat huolellisesti rihmalla sidotut kiinni, kesken hajoamisen estämiseksi. Mitään järjestettyä Wolmarin vaatetten aukaisemista ei hän toimittanut, vaan repi vaatteet tuhansiksi kappaleiksi huutavan, rukoilevan ja voivottavan poikansa seljältä, paljastaen siten vihansa uhrin ilkosen alasti, ja niin alkoi ankara leikki.

Niin. Wolmari parka oli tietämättään käynyt juuri siihen käpyyn, jota hän oli koettanut väistellä Hakkilassa käymisellensä ja saunaan menemisellään.

Kauhistuneena ja hämmästyneenä vetäytyi Paavo saunasta ulos. Hän oli niin peljästyksissään, että hän vapisi kuin kaisla virrassa.

Saunan edessä tapasi Paavo muitakin ihmisiä; hänen äitinsäkin oli siinä. Hakkilan vanhukset olivat ruvenneet pelkäämään Wolmarin tehneen Paavolle jotakin vahinkoa tiellä; siitä selvää ottamaan oli Hakkilan emäntä lähtenyt ja joutui nyt parhaaseen kahuun. Siinä oli myös Ellulan emäntä, piika, molemmat nuoremmat pojat ja eräs vieras nainen, joka sattumalta oli Ellulassa.

Kaikki nämät olivat kauhean tuskan ja hädän valtaamina. He eivät kyenneet muuta tekemään kuin voivottamaan, käsiänsä väänteleämään ja vapisemaan.

Saunassa oli Wolmari raiskalla tukalat ajat. Ensimmältä huusi hän niin paljon kuin jakoi: "Voi, voi, voi, herra Jesus! Tappakaa heti, tappakaa heti, rakas isä —| voi, voi, voi," huusi hän sydäntä särkevällä äänellä; olisi luullut kivenkin siitä heltivän. Tätä surullista säveltä ei muu säestänyt kuin patukan tahdikas mätke ja isän ähkyminen ja hammasten puremisen karske. Kun ensimmäinen patukka oli loppuun kulunut, sieppasi isä toisen ja kolmannen.

Vihdoin alkoi Wolmarin ääni heiketä ja patukan mäiske kuului valtavana heikon valituksen ja voivotuksen yli.

Ellun vaimo seisoి käsiään väännellen hyvin hätäisen näköisenä. Kyynelet juoksivat hänen silmistään ja ehtimiseen hoki hän: "Eipä Wolmarista miestä tullutkaan," mutta Nestori sanoi: "Ei Wolmarista tule miestä, mutta minusta tulee."

Kun ei saunasta enään paljon muuta kuulunut kuin patukan läiskettä, rohkaisi Hakkilan emäntä viimein itsensä, reväsi saunan oven auki ja töytäsi sisälle.

"Älkää, Jumalan tähden, häntä kuitenkaan tappako," huusi emäntä saunaan päästyänsä.

"Kurittasit sinäkin kakaroitasi, ettet helvetissä tarvitseisi koston huutoja kuulla," karjasi Ellu kiiluvain silmin ja jatkoi työtään.

"Kymmenkertaisen helvetin olisitte itse ansainneet tuommoisella julmuudellanne, — heittäkää heti pois," sanoi emäntä lujasti.

"Voi voi; älkää hyvä emäntä antako tappaa — — älkää mene pois," änkytti Wolmari käheällä ja sortuneella äänellä.

"Heittäkää heti pois," sanoi emäntä toistamiseen ja alkoi lähennellä

Ellua.

"Tule siihen, niin saat samasta sarvesta," sanoi Ellu, oikasten itseänsä ja kohottaen patukkansa emäntää kohden.

"Sepähän nähdään," sanoi emäntä ja epätoivon vimmallalla syöksyi hän Ellua vastaan ja vanui patukkaan kiinni.

Emäntä oli roteva nainen ja vaikka kuinkakin Ellu olisi koittanut riehua, ei hän vaan saanut aikaa Wolmaria pieksää. Välisti he rymysivät kumossakin lattialla, mutta emäntä ei heittänyt patukasta irti; hänellä oli nyt ikäänkuin yliluonnolliset voimat. Vihdoin heitti Ellu taistelun ja lähti könttimään pois.

Ellu purskahti nyt katkeraan itkuun. Se oli ensimmäinen itku, minkä hän mieheksi tultuaan itki. Mitä hän itki nyt? Itkikö hän sitä, kun ei saanut poikaansa mielin määrin hakata? Ei, sitä hän ei itkenyt, vaan hän itki vanhimman itkua onnettoman poikansa tähden, sillä hänkin oli isä ja hänkin olisi suonut pojastansa tulevan hyvän ihmisen, vaikkei hän osannut sen paremmasti häntä ohjata. Sen todistaa nämät sanat, mitkä hän itkunsa seasta sanoi:

"Voi hyvä Jumala! mitä sydämen surua ja tuskaa minä saan tuon tottelemattoman tähden nähdä."

Kamala näky oli saunassa. Yltä-yleensä verisenä makasi Wolmari lattialla, niinkuin tapettu mato, surkeasti valitellen eikä kyennyt nousemaan omin apunsa ylös. Verisiä hajonneiden patukkain katkenneita varpuja oli sikin sokin raadellun ympärillä ja siellä näkyi hyytyneitä verilönttejä, mitkä olivat valuneet Wolmarin rikkihakatusta ruumiista.

Ellu ei pitänyt pyntätystä pojastaan mitään lukua; elikö hän vai kuoli, se oli hänelle sama. Hän meni kamariinsa, pani oven lukkoon, eikä sen enempää kysynyt ei koskenut, mitenkä Wolmarin laita oli.

Laupiaan samaritaanuksen tavoin armahtivat Hakkilan emäntä ja tuo toinen vieras nainen onnetonta Wolmaria. He lämmittivät vettä, pyöräyttivät vähän siihen saipuaa ja pesivät ja liottelivat hänet puhtaaksi verestä.

Sitten voitelivat he hänen runnellun selkensä tuoreella maidon-päällisellä, hankkivat hänelle terveitä vaatteita päälle ja taluttivat hänet tupaan, ja toimittivat maata.

Mikä oli sitten Wolmarin nykyinen rikos, josta hän tuommoisen saunan sai? Asia on seuraava: Ennen on jo mainittu, että Ellu parhaaltaan nikkaroi erästä pytinkiä kylässä ja että hän piti Wolmaria mukanaan. Viime maanantai-aamuna oli Wolmari tehnyt jonkun erhettyksen jotakin salvoa tehdessään. Kun isä tämän näki, vetäsi hän poikaa sananlausumatta höylänpohjalla päähän, niin että tulta silmät iski ja mällin sialle nousi iso sininen kuhmu. Samana päivänä sattui hän samaten hairahtumaan ja silloin hän sai kirvesvarresta semmoisen mykän opetuksen ronkkaansa, että hänen täytyi ruveta nilkuttamaan.

Tästä arkaantui poika niin, ettei hän tohtinutkaan tulla enään työhön. Hän lurjasteli päiväkaudet ympäri kyliä, mutta kävi näljän tullessa, isänsä tietämättä, talossa syömässä. Se kävi hyvin laatuun, kun ruokakamari oli toisella puolella kartanoa ja siellä oli aina ruokaa varalla. Tätä teki hän kaiken viikon, mutta kun lauantai-ilta tuli, alkoi Wolmarille tulla happamat ajatukset, sillä hän tiesi, että kova kosto pian saavuttaa. Kotiin mennessä ei Wolmari mennyt isäänsä niin liki, että hän olisi hänet nähnyt, vaan lurjanteli jäljessä ullankanteella, tarkoin vainuten, etteihän vaan isä ole pistänytynyt tiepuoleen piiloon. Kotiin tultua odotteli hän niin kauvan, että oli vakuutettu isänsä jo maata menneen, sitten vasta puikahti hän vuoteesensa. Näin tavoin vältti hän hetkeksi rangaistuksen.

Kauvan makasi Wolmari vuoteen-omana viimes saadun opetuksen tähden. Kaksi kuukautta oli kulunut aikaa tuosta saunasta, kun Wolmari Hakkilan Paavon kanssa meni eräänä pyhänä kylään. Oli lämmin ja kaunis kesäilma. Kylän pojat kokoontuivat jokirannalle, uida pulikoimaan virran viileässä vedessä. Tämä oli heille semmoista mielityötä, että usea heistä kävi joessa useita kertoja samalla uintiretkellä. Ei oltu vielä vaatteita päälle saatu, niin ne jo taasenkin riisuttiin ja törmättiin jokeen, vaikka leuvat vielä vilussa lotisivat ja huulet olivat siniset kuin mustikkain syöjäin. Mutta kun uusia tovereita tuli ja kehoittivat lähtemään uudestaan, eihän siinä mikä auttanut, täytyi mennä, vaikka kuinkakin vilu olisi ollut.

Wolmari oli tunnettu halukkaaksi uimariksi, mutta nyt ei hän näyttänyt piittaavan koko uimisesta niin mitään. Yksi ja toinen kehoitti häntä kanssaan uimaan, mutta hän vastasi vaan lyhvesti: "En minä viitsi."

Noukeasti ja hekumoiden hän kuitenkin rynkämöisiltänsä katseli joessa pulikoitsevia poikia. Viimein ei hän voinut viettelystä välttää. Hän riisui vaatteet päältänsä, meni paitasillaan erilleen muista, käänsi selkensä pois päin muista, vetäsi paidan päältänsä pois ja paiskasi itsensä jokeen.

Vaikka Wolmari koetti olla näin varova, havaittiin kumminkin, että hänen selkensä oli musta kuin

maksa ja vielä useasta paikasta haavoissa.

"Voi! Katsokaasta Ellun Wolkon selkää, minkälaisissa se on," huusi Pakkarin Aappo.

Vedestä noustuansa puki Wolmari kiireen kynttä vaatteet päällensä, loi Aappoon tuiman silmäyksen ja lähti sananlausumatta pois.

VII.

On joku vuosi vierinyt. Wolmari oli jo seitsemäntoista vuoden ikäinen, siis kohta täysi mies ja kuitenkin ei hänen kova elämän koulunsa ollut vielääkään pikkuistakaan lieventynyt, vaan pikemmin koventunut. Totta kyllä on, ettei isä voinut häntä enään paljaalle seljälle pieksää, sillä poika voi jo itseänsä niin paljon puolustella, mutta sen enemmän sai hän nyt kohennuksesta ja muista kovista aseista.

Eräänä syyskuun aamuna ei Wolmari tullutkaan asuinhuoneeseen tavallisella yösnousun ajalla. Kesän aikana makasi hän pienessä aitassa ja oli aina herättämättä noussut ylös, mutta nyt ei häntä kuulunutkaan. Tämä tuntui Ellusta tuiki oudolta ja sietämättömältä, ja kiukku alkoi kiehua hänen sydämessään. Kuitenkaan ei hän kiirehtinyt häntä herättämään, sillä hän tahtoi antaa Wolmarin nukkumisellaan kartuttaa syntiä synnin päälle.

Kun Ellu oli pari tiimaa sydäntään purrut ja ikäänkuin mielessään hekumoinut siitä oivallisesta rangaistuksen syystä, mihin Wolmari oli itsensä taasen vikapääksi saattanut, loppui hänen kärsivällisyytensä.

"Mutta tohtii ja uskaltaakin se, mutta kyllä minä saan heräämään ja sillä tavalla, että se auttaa vastaisuudessakin," sanoi Ellu, sieppasi kohennuksen ja töytäsi ulos.

Aitan-ovelle tultuansa potkasi hän sen auki. Mutta siihen hän jäikin seisomaan. Hän katsoa tuijotti avonaisesta ovesta aittaan paikalta liikkumatta; oli niinkuin hän olisi kivettynyt. — Wolmaria ei ollutkaan vuoteellaan; hän, tuo vihan-uhri oli poissa ja niine hyvineen täytyi Ellun kohennuksineen palata pois.

Ellu aavisti oitis, että Wolmari on paennut. Hän puki kiireesti yllensä ja lähti liikkeelle. Ensinnä hän ohjasi askeleensa Hakkilaan, kyselläkseen, onko Wolmaria siellä näkynyt. — Se oli ensimmäinen kerta, jolloin Ellu Hakkilan kynnyksen yli jalkansa astui. — Kun ei siellä hänestä mitään tiedetty, asteli hän kylään.

Siellä oli Wolmari nähty aamulla varhain, sillä hän oli käynyt aamutervehdyksillä Pakkarin Aapon luona. Kun Aappo oli noussut ylös ja mennyt ulos, oli Wolmari ollut häntä vaanimassa. Siinä oli hän karannut tietämättä Aapon kimppuun ja rusikoinut hänet vähiin hengin.

"Tuosta minä sinulle Ellun Wolkon selkää annan," oli Wolmari pieksäissään sanonut.

Koko kahakasta ei muut ihmiset tienneet mitään, löytönään löysivät he Aapon nurkan takaa puolikuoliaaksi pieksettynä.

Sittemmin ei kukaan ollut kuullut eikä nähnyt Wolmaria.

Nämät tiedot eivät olleet Ellulle ensinkään mieluisia. Synkkänä, puhumatonna, yhdellekään ihmiselle sanaakaan sanomatta, lähti hän tietoineen kotiinsa. Sen erän perästä ei hän kysellyt keltään kyläläiseltä Wolmaria, eikä puhunut hänestä mitään, mutta yhä enemmän vakaantui hän siinä mielessä, että Wolmari on todellakin karannut. Ihmisistä näytti siltä, ettei Ellu ollut koko karkaamisesta taallansakaan, mutta niin ei ollut laita. Joka kaupungista tulijalta ja oudolta matkustajalta kyseli hän salavihkaa, olivatko he nähneet tai kuulleet puhuttavan jostakin semmoisesta ja semmoisesta oudosta pojasta? Kaikki kyselemiset ja tiedustelemiset olivat kuitenkin turhia, sillä kukaan ei tiennyt antaa tuolle hämärälle asialle minkäänlaista valoa ja niin oli Wolmari kadonnut kuin kaste maahan.

* * * * *

Näin kuluivat vuodet ja viikot vierivät, mutta Wolmarista ei saanut kukaan mitään tietoa. Yhä synkemmäksi kävi Ellu. Hänen päänsä alkoi kiireesti harmaantua, ja niin tuli hänestä ennen aikojansa

vanha mies.

Nestori ja Hjalmari, — nuot isän toivot — olivat saaneet kasvaa oman mielensä jälkeen ja nyt ei Ellu enään pitänyt heistä mitään lukua. Pian tuli heidänkin rikosluettelonsa niin isoksi, että heidän täytyi pahojatöitään paeta ja mennä Amerikkaan. Tämä vielä kaiken hyvän päälle tulleen kiirehti suuressa määrässä Ellun ennen-aikaista vanhenemista.

Tästä hetkestä pitäin tuli Ellu yhtäkaikkiseksi kaikkein asiain ja elämän velvollisuuksien suhteen. Hän tuli haluttomaksi kaikkeen työhön ja toimintaan ja pysyi vaan aina torpassaan. Hän ei olisi suonut näkevänsä yhtään ihmistä, eiköpä moni hänen torpassaan käynytään, sillä uskoveljänsäkin olivat hänestä luopuneet. Jos joku sattui hänelle jotakin sanomaan tai jotakin kysymään, oli vastauksensa: on taikka ei. Rupesiko joku puhetta jatkamaan, kyntti Ellu pois ja siihen täytyi keskustelun loppua. Tämän tähden oli hänen elämänsä melkein erakko-elämän kaltaista. Kova murhe häntä vaivasi yöt ja päivät; oli niinkuin hänen sydämensä olisi verta itkenyt.

Ellu raukka! Hän oli koko elämänsä ajan paininut itsensä kanssa ja haapuroinut käsittääksensä ja saavuttaaksensa totuutta sekä täydellisyyttä. Hän luuli sitä saavuttaneensakin. Tässä väärässä valossa tahtoi hän lapsensakin kasvattaa täydelliseksi "kurituksessa ja herran nuhteessa," niinkuin hänen sanansa usein kuuluivat. Tällä tavalla oli hän päässyt rypemään lähimmäisiensä vioissa, ravitsemaan itseänsä niillä, hekumoitsemaan ja iloitsemaan niistä, samassa ihaellen oman itsensä hyvyttä ja täydellisyyttä.

Kuinka turhaksi kuitenkin kaikki nyt oli käynyt. Suurin elämän pyrintö, lasten kasvatus, oli mennyt suin päin kivelle. Kaikkine virheineen olivat muut vanhemmat onnistuneet lapsensa pitämään omain jalkainsa juuressa ja opettaa heitä tekemään yhteistä pesän työtä. Tätä ei ollut Ellu osannut ja nyt olivat hänen lapsensa huilanneet, ei ainoastaan kaikkeen maailmaan, mutta myöskin turmeluksen tielle. Näin tavoin oli tullut iso loma Ellun täydellisyyteen; tämän hän itsekin huomasi ja tämä se oli, joka Ellun perinpohjin lannisti.

Tämmöisissä oloissa alkoivat Ellun taloudellisetkin asiat mennä aikakyytiä alamäkeen. Ei auttanut sekään keino enään, että pitää avaimet taskussaan ja lukea leivät orrella, sillä kuin työnteko jäi takapajulle ja niinmuodoin ehtyi tulolähde, ei auttanut tarkkuuskaan; kuluuhan otettava, vaikka siitä vähänkin otetaan. Näin tavoin supistuivat Ellun varat supistumistansa. Asia tuli viimein semmoiseksi, että hän kärsi suurinta puutetta.

Toisin oli Hakkilassa laita. Siellä rakastivat vanhemmat lapsiansa ja lapset vanhempiansa. Siellä neuvottiin lapsia rakkauden sanalla totuuden tielle ja vaikeivät he kuuluneetkaan mihinkään puolueeseen, vaikutti totuus kuitenkin niin, että lapset tottelivat vanhempiansa kaikissa. Tästä oli seurauksena se, että lapset olivat vanhemmillensa apuna kaikenlaisissa töissä niin pian kuin kynnelle kykenivät. Kun he näin yksimielisesti ja velvollisuuden tunnolla tekivät yhteistä työtä, karttui heidän varallisuutensa karttumistaan. Kaukaan aikaan eivät he olleet enään tarvinneet Ellulasta masentavaa elämän tarpeiden lainaa ottaa, sillä olipa heillä nyt, ei ainoastaan oma tarpeensa, mutta myöskin muillekin antaa. Näin yksistäneuvoin ponnistellessa olivat Hakkilaiset kohonneet siihen määrään, että heidän torppansa oli nyt paisunut perintötaloksi, vieläpä vankaksikin.

VIII.

Vuosia on taasen kulunut. Hakkilan Paavosta on tullut aikamies — kelpomies. Hän on nyt verevä, roteva ja kookas nuorukainen, sillä kun hän oli kerran päässyt lapsi-ikänsä rajan yli, jolloin hän oli hinterä ja kivuloinen, putkahti hän kasvamaan kuin nuori vesa hyötyisessä maassa. Samaa mukaa kuin hän ruumiillisesti oli vaurastunut, vaurastui hänen miehuutensakin. Yleistä luottamusta rehellisyytensä ja täsmällisyytensä vuoksi ympäristöltänsä saaneena, laajenivat hänen asiansa pian niin, että hän oli näiden tähden pakotettu matkustamaan ympäri maamme.

Oli syyskuun loppupuoli ja Paavo oli taasenkin matkalla. Aamupäivällä tuli hän eräasen etäiseen kaupunkiin, mikä oli hänen matkansa tarkoituksena. Hänen tiensä kulki läänin vankilan ohitse. Vankilan luo, siinä olevalle ylevälle paikalle, oli kokoontunut suuri joukko ihmisiä. Paavo ei tiennyt mitä tämä merkitsee, sen vuoksi ajoi hän hevosensa tiepuoleen ja satoi sen kiinni johonkin puuhun; sitten lähti hän astelemaan väkiryhmää kohden.

Kauvan sai Paavo jakailta, pakkautuessaan tuon laajan ja taajan väkiryhmän lävitse, ennenkun hän pääsi sen keskusta. Sinne päästyänsä huomasi hän, että siinä suomittiin parhaaltaan erästä vankia

kaakissa. Vanki oli selin häneen, niin että Paavo näki kaikessa hirmuisuudessaan tuon kauhean näytelmän. Yleensä oli lyötävän selkä mustana kuin maksa, mutta enimmäiten oli se mennyt mäsäksi. Katkeilleet vitsain latvat jäivät välisti pystyyn sinertäviin, turvottuneisiin läpiin, ja kun niin sattui, painuivat ne toisella lyöntikerralla, niinkuin vaajat, ärtyneihin haavoihin. Lihanretkaleita lenteli vitsojen latvoissa ympäriinsä ja kyljiltä valui veri pitkin ruumista.

Tämmöistä ei ollut Paavo koskaan ennen nähnyt. Hän ei ollut osannut aavistaakaan tuota ankaraa ruumiinrangaistusta niin hirveäksi kuin se oli. Kovasti katui hän sinne tuloansa ja hän olisi mennyt poisikin, mutta se oli väentungoksen vuoksi mahdoton. Hänelle rupesi tekemään pahaa, mutta samassa lopetettiin lyöminen ja vanki laskettiin kaakista alas. Vanki kääntyi nyt Paavoon päin ja oitis tunsi hän hänet. Edessään oli — Wolmari.

Hämmästyks tavoitti nämät molemmat tuttavat.

Wolmari ei ollut koko lyömisen-ajalla huutanut, ei valittanut, ei rukoillut, ei pyytänyt armahtamista, niin, hän ei ollut ääntä päästänyt — ei sanonut luotuista sanaa. Mutta nyt kuin hän Paavon näki, purskahti hän katkeraan itkuun. Raskaita kahleitaan kannatellen tulla helyytti hän Paavon luo ja tarttui hänen kaulaansa.

"Voi, Paavo! Ei minusta miestä tullutkaan ... minä en voinut. Isäkin oli niin kova... Ei kukaan minua säälinyt eikä heti alussa ohjannut oikealle tielle ja sittenkuin joku ihmis-ystävä löytyi, oli se jo myöhäistä. Nyt minä olen mennyt mies, sillä tämä on jo kolmas kerta kuin sain varkaudesta selkääni, ja kohta minut viedään kärsimään ikuista vankeuttani. — Äitiäni minä aina säällillä ja ikävällä muistelen; hänkin raukka on saanut kärsiä niin paljon. Vie hänelle terveisiä, että minä häntä aina muistan ja rakastan. Lähettäisin hänelle jotakin arvokasta muistoksi, mutta mitäpä minulla on," sanoi Wolmari.

Tätä sanoissaan kaiveli Wolmari housunsa taskuja ja veti sieltä nenäliinan. — Tällä paineli hän veristä selkäänsä. Sitten ojensi hän sen Paavolle ja sanoi: "Vie tämä äidille, että hän tästä aina muistaisi onnetonta poikaansa."

Samassa lähti vanginvartia viemään Wolmaria vankilaan. Kalisten katosi hän vankilan kolkkojen muurien sisälle ja apealla mielellä jäi Paavo siihen seisomaan.

Vasta sitten kuin Wolmari oli kadonnut näkyvistä, huomasi Paavo, kuinka vaikea toimi hänellä nyt oli tehtävänä. Kuinka ja millä tavalla hän tekisi ilmoituksensa Wolmarista Ellulassa? Tämä kysymys pyöri hänen mielessään kotiin palatessaankin koko-välin, mutta ei se ottanut oikein selvitäkseen. Kuitenkin meni hän heti kotiin päästyänsä Ellulaan, Wolmarin terveisiä viemään, sillä omantuntonsa pakostakin täytyi hänen se tehdä.

Sekä Ellu että hänen vaimonsa olivat kotona.

"Terveisiä minun matkoiltani," sanoi Paavo huoneesen tultuansa.

"Joko sieltä nyt on tultu?" kysyi Ellu, sanojaan päinkään kääntymättä, vaikka kylläkin näki miehen edessänsä.

"Johan tuota ... tässähan tuota ollaan ... ja tuon terveisiä Wolmarilta," sanoi Paavo.

"Missä hänet olet nähnyt?" kysyi Ellu, nähtävästi vähän säpsähtäen, mutta kumminkin paikaltaan liikkumatta ja silmiään Paavoon luomatta; näytti siltä kuin hän olisi jotakin kauheaa odottanut.

"V—n kaupungissa."

Ellu rykästä kyhnäytti sen kuultuansa; äänettömyys syntyi ja puhelu tuntui taukovan siihen.

"Missä toimissa hän siellä oli?" kysyi Ellu vihdoin, sioitellen jalkojaan toiseen paikkaan.

"Eihän ne toimet niin häävejä olleet. Hänet tapasin Linnanmäellä kaakissa riippumassa, kun häntä lyötiin. Kun lyöminen oli päättynyt, puhuttelin häntä. Hän kertoi itkusuussa, että tämä oli jo kolmas kerta, kun häntä varkaudesta rangaistiin, ja sanoi vietävän hänet nyt ikureissulle. Hän käski tuoda teille muistoksi tämän nenäliinan, jolla hän paineli rikkilyötyä selkäänsä kaakista päästyänsä. Oikeastaan lähetti Wolmari tämän äidillensä, mutta minun mielestäni ei tätä sopisi hänelle antaa, eikä puhua koko asiasta yhtään mitään, sillä kenties hänen heikontunut järkensä ei voisi sitä kantaa," selitti Paavo, ojentaen verisen nenäliinan Ellulle.

Ellu ei ottanut sitä vastaan, kääntyi vaan Paavoon selin; tuntui siltä kuin olisi hän hammasta purrut. Paavo laski nenäliinan akkunalaudalle. Ellun vaimo oli Paavon puhuessa kulkenut siitä sivu useat kerrat ja koettanut kuunnellakin, mutta silloin Paavo aina hiljensi puhettansa niin, ettei hän kuullut, sillä hän

oli tullut vähäkuuloiseksi. Kuitenkin näytti siltä kuin hän olisi jotakin älppinyt ja ounastellut.

"Mitä puhetta se oli, sillä minä luulin puhutun Wolmarista; mikä tämä verinen vaate oikeastaan on ja mitä se merkitsee?" kyseli Wolmarin äiti Paavon puheen tauottua, läheten akkunaa ja ottaen nenäliinan käteensä.

Silloin Ellu pyörähti äkkiä ympäri ja meni vaimonsa luo.

"Niin, Wolmarista nyt on ollut puhe; hän elää vielä. Hän on nyt kolmannen kerran kaakissa saanut selkäänsä varkaudesta ja viedään kohta ikuiseen vankeuteen. Hän on rikkipieksettyä selkäänsä painellut tuolla nenäliinalla ja lähettää sinulle nyt tuon verisen muiston palkinnoksi kaikesta löyhyydestäsi ja puolesipidosta, joilla hänet olet tuommoiseksi saattanut," huusi Ellu vihanvimmassa vaimollensa.

"Herra Jesus! — — Eipä Wolmarista miestä tullutkaan," huudahti kärsivä äiti ja hänen viimeinenkin järjenkipinänsä sammui.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JÄLKIPOIMINTOJA 1: VOLMARI ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You

can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.